Eigen Haard Atjeh

III : -
19, 1896

XII
119

EIGEN HAARD OP ATJEH

1896.

Uitgave van de Naamlooze Vennootschap „Het Tijdschrift EIGEN HAARD", Amsterdam.

BAT

ATJEH-ALBUM VAN EIGEN HAARD.

EEN WOORD VOORAF.

De directie en de redactie van EIGEN HAARD meenen, dat het velen lezers van dit tijdschrift aangenaam zal wezen, de artikelen en afbeeldingen, welke gedurende de jongstverloopen maanden (April-Juni) aan de gebeurtenissen op Atjeh zijn gewijd, in beknopten vorm vereenigd te zien tot een beeld van dezen gedenkwaardigen strijd.

Wanneer dit beeld getrouw en belangwekkend mag heeten, dan zijn directie en redactie daarvoor in de eerste plaats dank verschuldigd aan den oud-luitenant-kolonel van het N.-I. leger, den Heer G. B. HOOIJER, die zijn rijke ervaring van Indische zaken en zijn talent als schrijver in vele der in ons tijdschrift opgenomen artikelen heeft bewezen; maar tevens aan tal van vrienden in Nederland en Indië, die ongenoemd wenschten te blijven, maar om de toegezonden bijdragen in woord en beeld niet minder aanspraak hebben op onze erkentelijkheid en op die van onze lezers.

Indien in den loop van dit jaar een tweede Atjeh-Album van EIGEN HAARD kan verschijnen, moge het dan spreken van eene eervolle en bevredigende oplossing der quaestie, die sedert meer dan vijf-en-twintig jaren elk Nederlandsch hart, in het vaderland zoowel als in Indië, in droevige spanning houdt!

NEDERLAND EN ATJEH. — EEN TERUGBLIK. — PERSONEN EN STELSELS. — TOEKOE OEMAR. — ZIJN VERRAAD.

Het is voor de zooveelste maal, dat de alarmklok op Atjeh geluid wordt.

Kolonel Stemfoort, met suppletie-troepen van Padang en twee Bataljons van Batavia, ieder ongeveer 20 officieren en 500 man sterk, stapten te Oleh-leh aan wal, en drie andere Bataljons staan op Java gereed om zoo noodig eveneens naar dat labyrinth van modderige rijstvelden en dichtgegroeide kampongs met onverstaanbare namen te trekken, waar het is, alsof er een nieuwerwetsche Minotaurus maar voortdurend gevoed moet worden met ons jong Hollandsch bloed.

Gouverneur-Generaal VAN DER WIJCK.

Generaal Vetter werd daarheen als Regeerings-Commissaris afgevaardigd, en dit bewijst wel, dat men in het paleis van den Gouverneur-Generaal de zaken op Noord-Sumatra ernstig inziet. Dat het eerste, wat de Leger-Commandant daar verrichtte, bestond in het al of niet op verzoek uitreiken van het eervol ontslag aan den Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, wijst er tevens op, dat men geneigd is, er een andere politiek te volgen dan door Generaal Deijkerhoff werd voorgestaan, en gedurende vier jaren werd volgehouden.

Wellicht zal er voor langer of korter tijd gebroken worden met het stelsel van afwachten binnen onze geconcentreerde linie, onder Deijkerhoff gepaard gaande aan een terugdrijven der fanatieke Moslemin uit de daartegen aansluitende landstreken, dat sedert ruim tien jaren toegepast werd.

Als onze kinderen vragen „waarom is er toch oorlog op Atjeh, en waarom komt daar geen einde aan?" dan moeten wij gaan rommelen tusschen onze souvenirs uit eigen kinderjaren en duiken wij daaruit verhalen op van het sneuvelen van Generaal Köhler, het vertrek van Generaal van Swieten en de verovering van den Kraton, doorcengeweven met herinneringen van onzen eersten gang naar het gymnasium, ons eerste bal en onze belijdenis.

Die eerste evenementen hebben ons toen gepakt en staan ons nog vrij helder voor den geest, maar verder begint het ons een beetje te schemeren. Wat eigenlijk het stelsel was van Generaal Pel, en wat zijn opvolgers Wichers van Kerchem en Diemont uitvoerden, staat ons niet meer duidelijk voor oogen.

Tusschen onze examens door vernamen we veel van Generaal van der Heijden, hoe die de geheele vallei der Atjeh-rivier veroverde, maar hoe dat terrein voor ons hoe langer hoe meer verloren ging onder de Gouverneurs Pruys van der Hoeven en Laging Tobias, waarom Generaal Demmenie een geconcentreerde linie moest betrekken, Generaal van Teijn ging oorlogen op de Oostkust en Generaal Deijkerhoff Toekoe Oemar onder den arm nam, dat is ons alles niet meer recht duidelijk.

We hoorden spreken over zoovele stelsels; we lazen

KON. BAT. GENOOTSCHAP

over zooveel heldendaden onzer soldaten en zooveel geknoei onder onze vijanden; we zagen helaas! zoo menige familie in rouw gedompeld wegens het sterven op dat oorlogsveld van een geliefd lid uit haren kring, dat we door de vele boomen op het laatst het bosch niet meer konden onderscheiden.

Voor hen, die hieromtrent hun geheugen willen zien opgefrist[illegible] voor de huisvaders, die niet juist weten te antwoorden op de vraag hunner kinderen over Atjeh; vooral voor de moeders, welke zoons hebben, die kort geleden naar Indië vertrokken, of die nu met schrik om het hart haar oudste jongens zien pronken met hun cadetten-pakje, zoo [illegible] voor de jongeren, die belangstellen in een strijd, w[illegible] Kleine Nederland zijn ouden roem en zijn hoogen r[illegible] tweede koloniale mogendheid handhaaft, voor die [illegible] wij nu.

[illegible] zullen wij spreken van de ernstige gebeurteni[illegible] zich afspelen op die brandend heete kusten en in [illegible] sawahs, maar ook waar het pas heeft, tevens [illegible] blik werpen op het land en het volk van Atjeh en op den langdurigen oorlog, dien wij daar voerden.

Als we [illegible] Nederland voorstellen ook langs zijn oostelijke grens door [illegible]e zee bespoeld, over het geheele binnenland bedekt met een hoog, dicht begroeid, onbegaanbaar gebergte en langs de kusten van Zeeland tot Groningen en van Delfzijl tot Maastri[illegible] weet niet hoeveel kleine, onderling afhanke[illegible], die steeds met elkaar overhoop lig[illegible] jendig gezind zijn, dan [illegible]p van den omvang en den toestand van het Gouvernement van Atjeh en onderhoorigheden. Dan bevreemdt het ons niet meer zoo erg, dat wij [illegible] niet te huis gevoelen, en beschaamt het ons minder dat ons Indisch opperbestuur met slechts een 1000 Europeesche[illegible]000 Inlandsche soldaten en eenige oorlogsch[illegible]en nog geen modelstaat scheppen kon. De pogi[illegible] het daartoe aanwendde, bespreken wij later wel[illegible].

Om [illegible]elijk met beide voeten te staan te midden van wat [illegible]orvalt in het voornaamste en invloedrijkste van al [illegible]atjes, dat Groot-Atjeh heet, al is het ook kleiner dan [illegible] provincie Utrecht, en al beslaat het [illegible] twintigste deel van het geheel, kunnen [illegible]r kennis te brengen met Toekoe Oemar.

[illegible] is een voornaam heer, die het aanzien dat aan de politiek, door [illegible] tegen zijn vaderland gevolgd

Hij werd begiftigd met vele, eenigszins hol klinkende titels en heette, in plaats van eenvoudig Toekoe Oemar, Toekoe Itchan Pahalawan, en was Panglima prang Besar Gouvernement, wat zooveel beteekent als bevelhebber in den grooten oorlog.

Hij werd zelfs onlangs bevestigd als Ooleebalang van Lapong, dat is te zeggen: als wettig regeerend vorst van het kleine staatje aan de Westkust, dat hij nu vijf jaar geleden door kracht van wapenen en intriges aan zich onderwierp.

Tevens was hij aanvoerder van een eenigszins geregelde kleine militaire macht, die uit Atjeh werd gerecruteerd en door twee zijner broeders en een neef, als zijn onderbevelhebbers, werd aangevoerd.

Bij die 200 man Atjehsche schutterij waren als kader veertig Panglima's — bevelhebbers — ingedeeld; en, gewapend met onze geweren en met een tasch vol van onze patronen, maakten zij een strijdhaftiger effect en verwekten heel wat meer schrik onder hunne landgenooten, dan sedert 1830 onze eigen goede burgerwacht heeft vermogen te doen.

Trouwens van huis uit was Toekoe Oe[illegible]mar niet de eerste de beste. Hij stamt uit een regeerend [illegible]vorstenhuisje en kan dus vergeleken worden met een la[illegible]ndjonker uit ons Graven-tijdperk of een zoon uit een re[illegible]gentenfamilie uit onze republiek in de XVIIde eeuw. Die [illegible]fatsoenlijke afkomst is hem aan te zien, zoowel in zijn li[illegible]efhebberij in nette kleeding, — een hoofdofficiersjas zonder distinctief en gouden ringen aan de vingers — als in zijn manieren, die waarlijk zeer beschaafd zijn voor een Atjeher.

Zijn grootvader was hofdienaar bij den vroegeren sultan — een persoon, dien wij later eens vergelijken zullen met onze Stadhouders — en wist zich meester te maken van het gezag in de VI Moekims, waar hij aan het wettige hoofd Toekoe Neq slechts een klein gedeelte, Marassa geheeten en dicht aan zee gelegen, overliet.

Oemar's vaders trouwde met de dochter van Melaboe, een van de voornaamste staatjes op de Westkust, en hij zelf wist door het sluiten van huwelijken met drie meisjes uit den deftigen stand zijn positie nog te verbeteren. Maar, behalve dat door zijn Mohammedaanschen godsdienst toegestane middel, had hij er nog echt Atjehsche bij de hand om zich in de hoogte te werken, als hij er maar niet tegen opzag, zoo nu en dan een beetje vergif of een flinken klewanghouw toe te dienen, en te grijpen en te houden alles, waarop hij de hand leggen kon.

In die zaken nu was hij een meester, en van de buitengewone onrust, die er heerschte in zijn Vaderland door d[illegible] tegen ons, wist hij uitstekend partij te trekken. "Eerst geld, dan macht en daardoor nog meer geld," was wel eens de leus onzer regenten van vroeger, en dat is ook op Atjeh een geliefde stelregel.

Handel in peper is daartoe het beste middel. Slaven en arme lieden zijn er genoeg te vinden om pepertuinen te bewerken, en er varen liefhebbers genoeg langs de kusten om de geurige kruiden tegen klinkende dollars op te koopen en weg te voeren. Verder zijn er steeds ondernemende kerels bij de hand, die voor een dollar of wat mede willen uittrekken om eens andermans peper machtig te worden, of hem een deel van zijn winst op zijn oogst te ontfutselen. Als dat niet gewillig genoeg wordt afgegeven, dan maar de klewang getrokken of de donderbus aangelegd.

In een land, waar de persoonlijkheid alles is, waar de slimste, de dapperste, de brutaalste het heft in handen heeft, is er op die wijze nog wel carrière te maken zonder diploma eindexamen H. B. S. dat bewees Toekoe Oemar. Vooral op de Westkust sloeg hij zijn slag en van 1878, dus van zijn zeventiende jaar ongeveer, speelde hij dan op die wijze een voorname rol. Het had zelfs weinig gescheeld, of hij was hoofd geworden van het staatje [illegible]s, waar een goede, veilige baai gelegenheid aanbiedt zijn peper te verschepen en tol te heffen van ieder, die er hetzelfde wil doen.

Visschen in troebel water was [illegible] het gemakkelijkst voor hem, en dus ook zond[illegible] vaderlandsliefde te worden aangevuurd, was het aanzien van den strijd tegen ons voor hem een levensvoorwaarde.

Hij maakte het in die richting zoo bont, dat we in 1881 een expeditie naar [illegible] uitzonden om hem op te lichten: doch hij wist [illegible] te snappen en verscheen in Groot Atjeh, de [illegible] vechtplaats voor hanen, zooals die vallei door de bevolking der kusten genoemd wordt, om ons daar te [illegible] vallei had bij heel wat te verteilen, want [illegible] zijner vrouwen, bestuurde feitelijk de VI [illegible], het gebied dat grenst aan de Westzijde onze [illegible] linie.

Om hem te straffen [illegible] het belagen onzer colonnes, stevende twee jaar later weder eene expeditie naar de

Westkust, die ten koste van enige dooden en gewonden zijn kampong Lamteh in de asch legde. Het nadeel was niet zoo erg groot voor hem, want huizen van bamboe en hout zijn zonder groote kosten spoedig weder opgebouwd, en de boomen en peperplanten brengen ter goeder tijd wel weder hun vruchten voort.

Wat heel wat hinderlijker voor hem bleek, was het sluiten van die last voor uitvoer van peper. Oorlogsschepen verminderden dat zooveel mogelijk, en de stoombootjes, die vroeger zakken vol kwamen afhalen, bleven toen weg.

Dus vond Oemar, dat het tijd werd met ons op beteren voet te komen, en om maar dadelijk te zorgen, dat hij niet in positie dalen zou, verlangde hij tot waarnemend hoofd van de IV Moekims — ten Zuiden van die der VI Moekims — te worden aangesteld, zoolang het wettige hoofd vijandig bleef.

Nadat die onderhandelingen mislukt waren, keerde hij terug tot zijn oude bedrijf, totdat de Nisero-kwestie op het tapijt kwam en hem een gunstige gelegenheid scheen aan te bieden om een mooien slag te slaan.

Als onze afgezant te gaan onderhandelen met den Radja van Melaboe, en dan het stoomscheepje „de Arend", dat hem zou overvoeren, af te loopen, het was een schitterende inval, die waarschijnlijk met succes zou zijn bekroond, als die „Arend" niet bij toeval voor het oorlogschip „Benkoelen" was verwisseld. Daar zulk een marine-vaartuig hem te machtig was, schoot er niet veel anders voor hem over dan de inlandsche matrozen, die hem te Lambesoi aan wal roeiden, de geweren af te nemen, en toen zij dat niet gewillig toelieten, den hals af te snijden met de gescherpte randjongs — een soort van dolken — waarmede hij zijn 32 volgelingen had weten te bewapenen.

Toekoe Oemar.

Het was een magere uitkomst, al is een geweer ook een paar handen vol dollars waard, en het zou zeker nog lang zijn gemoed bezwaard hebben, als hij niet spoedig daarop gelegenheid gekregen had, het stoomschip „Hok Canton" leeg te plunderen, dat zijn peper kwam afhalen. Een paar Europeanen moesten daarbij doodgeslagen worden, maar den kapitein, diens vrouw en den tweeden machinist kreeg hij levend in handen en voerde hij mede naar dat woeste binnenland, waar de expeditie, die tegen hem afgezonden werd, hem niet bereiken kon. Voor 25000 rijksdaalders verkocht hij de laatsten (de kapitein was inmiddels gestorven) aan ons, en dat was een troost voor zijn hart en een aardige spekking van zijn beurs.

Het mocht dan ook wel, vond hij, want hij had leelijke klappen gehad in zijne finantiën.

Toen wij onze geconcentreerde linie hadden aangelegd en die omgeven wilden met een 1000 meters breede, opengekapte strook, hadden de Moslemin van de gelegenheid geprofiteerd om hem heel wat geld uit den zak te kloppen. Zij dwongen hem een deel van de schadeloosstelling af, die hij ontvangen zou voor het omkappen zijner boomen en het afbreken zijner huizen, door te dreigen, uit zijn Kampongs op onze soldaatjes te schieten, en zoodoende de geheele schadeloosstelling te doen verbeuren.

Die Moslemin spelen op Atjeh een groote rol, en hun leiders doen eenigszins denken aan onze predikanten tijdens de geschillen tusschen Maurits en Oldenbarneveldt.

Wij hopen in de gelegenheid te zijn, die vergelijking iets nader uit te spinnen. Nu moeten wij ons haasten met Toekoe Oemar af te handelen.

Die Moslemin dan waren mede de aanleiding, dat Toekoe Oemar door ons in genade werd aangenomen, en de spons werd gehaald over de lange lijst zijner euveldaden. Reeds gedurende geruimen tijd had hij daartoe bij onze Gouverneurs van Atjeh aan de deur geklopt, maar zij wilden hem niet te woord staan voor dat hij door een rustig leven in zijn eigen landschap blijken gegeven had, zijn wilde haren te hebben verloren.

Voor ons plezier hield hij dat kalme leventje eenigen tijd vol, totdat de geestdrijvers, kwaadaardig gestemd over een kermisvreugde in een zijner Kampongs, het vuur van onzen nabijgelegen post op die pret uitlokten.

Evenals de Amsterdammers zich verzetten tegen de overheid, toen het palingtrekken verboden werd, stonden nu de boeren uit de VI Moekims op tegen die volgelingen der priesters. Toekoe Oemar voerde zijn bevolking aan en verdreef de Moslemin eerst uit het gebied zijner vrouw en toen uit de geheele XXV Moekims; dat is te zeggen: uit het terrein gelegen tusschen het Westelijk en Zuidelijk deel onzer postenketen en het steile gebergte, dat de vallei ten Zuiden afsluit. Hierdoor had hij partij gekozen tegen de geestelijkheid, zooals wij meenden, en duidelijk getoond „the right man in the right place" te wezen, om orde en rust te handhaven en de Moslemin te verdrijven. Zijn diensten werden aangenomen, ook voor de zuivering der XXVI Moekims, die gelegen zijn tusschen onze Oostelijke posten en het kale heuvelland, waarop de Goudberg zich verheft. De versterkte punten, die hij nam, werden tijdelijk door onze troepen bezet, die bij zijn actie als reserve optraden, en hem slechts met geschutsvuur ondersteunden, en daarmede werd een nieuwe buitenlinie gevormd, waarin de door Atjehers bezette blokhuizen en versterkingen als tusschenpunten dienden.

Ook daar voldeed hij boven verwachting, zoodat hij al meer en meer de gevierde man werd, een tractement van

ƒ 12000 's jaars genoot, en voor zijne ondergeschikte krijgers ƒ 88[illegible]00 's jaars ontving.

In Lam Pisang bouwde hij zich een mooie woning van ƒ 25000, en binnen de linie trokken wij er een voor hem op. Een voor Atjeh bijna ongekende rust heerschte allerwege, „et tout était pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles," toen er plotseling een kink in den kabel kwam.

Toekoe Dicham vond [illegible] weigeren, op te trekken tegen Lamkrak, een kampong [illegible] gen ten zuiden van den weg, die langs de rivier stroomopwaarts den post Lambaroe der geconcentreerde linie met den tijdelijk bezetten post Anagaloeng verbindt.

Die weigering is te onbegrijpelijker, nu we weten, dat daar in die Kampong een zekere Habib Long, vroeger een Bengaleesche koewachter, met zijn bende zit, die eenige maanden te voren in het gebied van Nja Din een paar huizen verbrandde, een dorpshoofd en diens vrouw vermoordde en een paar van de beste voorvechters van Toekoe Oemar neervelde.

Maar het bleef niet bij weigeren. Toekoe Oemar nam de vlucht, en vele hoofden, die zich aan ons onderworpen hadden, volgden hem. De toestand werd dus plotseling zeer kritiek, te meer, daar onze buitenposten omsingeld werden en Oemar zich geducht begon te versterken.

DE POEASSA. — ATJEHERS EN KAFIRS. — ANAGALOENG. — HOOP EN VREES. — EINDELIJK ONTZET. — WAT REEDS VERKEEGEN WERD.

De poeassa is voor den Atjeher de tijd der miserêre. Dan mag er niet gegeten of gedronken worden, zoolang de brandende zon aan den hemel staat, en dan is de Muzelman in zijn slechtste [illegible].

Maar als in den namiddag de [illegible] opgegaan uit de Menasjid of Manduroe, en als bedoeling, gezelligheid en logeervertier der ongetrouwden, der vrijgezellen en der jonge lieden dient, die met in de huizen mogen slapen, dan wordt de schade ingehaald en heerscht [illegible] uitgelatige pret en opgewondenheid. Bij de rijst heeft men als groote tractatie vleesch en gebak te eten gekregen; het flauwe licht van het kleine lampje, dat aan het dak hangt, geeft iets mystieks; bij het gebed van den *teungkoe* heeft men luidgillend de zegenspreuken herhaald, en de jongelui, die in ongegeneerde houding tabak zitten te rooken of siri te pruimen, gooien er geestigheden tusschenin.

Natuurlijk worden er dan allerlei verhalen gedaan en menige leugen verteld van de Hollanders, wier petroleumlampen om hun hantings men in de verte ziet stralen, van die Kafirs, voor een geloovige even onrein en weerzinwekkend als voor ons een schurftige hond. En in deze maand Ramadhan, speciaal aan den godsdienst gewijd, zijn allen gelooviger dan anders. Treedt er een voorganger op, die de *rateb* aanheft en eenige Allah verheerlijkende formules opdreunt, dan vallen allen in, krijschend en gillend, in steeds vlugger en vlugger tempo. De van inspanning zweetende schreeuwers, zegt Dr. Snouck Hurgronje, staan nu en dan op, gaan weer zitten, springen en dansen, en velen vallen eindelijk flauw.

Werpt ten laatste de zon haar reine, gulden stralen te midden van dien wilden drom en breekt de dag van vasten en slapen weder aan, dan ligt het immers voor de hand, dat de Atjehsche jongeren hetzelfde gevoelen, wat sommige onzer studenten aandrijft tot belletjes trekken en uithangborden moeren, voordat zij in de veren kruipen.

Dan gaan de Atjehsche jongens er op uit om het den Kafirs lastig te maken, daartoe aangezet door liefhebberij in sport, door hetgeen de Spaansche studeerende jongelingschap de ruiten in deed gooien bij den Amerikaanschen gezant, door het opwekkende, wat er ligt in het fransche tir-à-pigeons en het aantrekkelijke van het gevaar, dat alles in één vereenigd.

Onze post-commandanten weten dat best en houden voor die *Spielereien* een speciaal oogje in het zeil. Zij verwonderen er zich niet over, als er een projectiel fluit door hun hutje, en het schaduwwerpende dak van de soldatenbarak gelijkt gaat op een firmament, waarin kogelgaten als sterren dienst doen.

In het begin van dit jaar was die drukte grooter dan in het vorige. Een troepje soldaten, dat in schemerdonker voor de benting te Senelop zat uit te blazen van de overdag geleden hitte, werd tot mikpunt van Atjehsche schoten genomen. Opstokers trokken naar een Kampong ten Zuiden van Lamkoenjit en zetten daar de gemoederen tegen ons op, en onze tijdelijke, vooruitgeschoven posten werden allergezelligst onder vuur genomen.

In Maart werd zelfs op Senelop een soort van aanval beproefd. Allerlei studentengrappen werden uitgehaald en het hooge gras in brand gestoken, om zoo mogelijk een hondennest in vlammen te doen opgaan. Enfin, dit was niets nieuws, en wij (de honden) waren er op voorbereid, evenals de politie bij het uitgaan van een „kroegjool".

Maar van ernstiger beteekenis, en misschien een vingerwijzing voor wat er volgde, was, hetgeen de 72 man sterke patrouille overkwam, die op den 7den Maart onder kapitein van Blokland en twee luitenants een tocht ging maken ten westen van onzen uitersten tijdelijken post Anagaloeng. Daar zaten reeds sedert een paar weken een clubje Atjehers op hun gemak te schieten op alles wat zij maar raken konden. Luitenant Fransen, die boomen meest gaan kappen in de nabijheid van onzen post, kreeg van hen een kogel in het lichaam, en de nieuwbenoemde linie-commandant, de overste Bisschoff van Heemskerk, vond het wellicht noodig eene visite aan die aardigheid te maken. Zooals het meestal [illegible] liet men de patrouille onder het opmarcheeren [illegible] wel met rust, maar op den terugweg [illegible] de benden aanvallen en bed zij het zwaar te verantwoorden.

Hoewel zij op slechts [illegible] passen afstand van Anagaloeng gedurende vijf lange uren moest stand houden, om de doden en gewonden niet in 's vijands handen te laten, kon haar van daar geen hulp worden geboden, want slechts 28 man waren in de benting achtergebleven.

Gelukkig vernam de [illegible] het gerucht van het gevecht. Met den kapitein van den staf spoedde hij zich naar Lamsoet en trok [illegible] 40 man onder de luitenants Westendorp en [illegible] Anagaloeng op. Door dien troep een zijwaartsche [illegible] te doen innemen en het vuur der Atjehers tot zich [illegible] lokken, kon aan van Blokland de gelegenheid gegeven worden te retireeren.

Groot waren de verliezen. Luitenant Westendorp en drie minderen waren zwaar, kapitein van Blokland, luitenant Stakman, luitenant [illegible] Hasselt, de officier van gezondheid van der Meer, de adjudant-onderofficier Kruger en 18 minderen ligt gewond. Van de twaalf gesneuvelden moesten er drie worden achtergelaten, en een mindere, die men niet had zien vallen, [illegible] op het appel.

We kunnen ons voorstellen, hoe de tijding van dien overval langs den telegraafdraad werd overgegeven van post naar post, en hoe daar in die uit tijdelijk door ons

bezette bentings een paar officieren bijeen zaten onder het lage afdakje van hun nachtverblijf, en hoe de meest ervarene van beiden lessen en wenken aan zijn gretig luisterenden kameraad uitdeelde.

Weder vloog er een bericht langs den draad: de overvalling zal worden doorgezet. Toekoe Djohan zou op den 29sten met 1000 man en 1000 koelies van Biloel uitrukken tegen Lamkrah en dat broeinest van verzet slechten. Den volgenden dag zouden twee bataljons, een batterij artillerie, drie secties genie-soldaten en een half escadron cavalerie van uit Anagaloeng die beweging ondersteunen. De manschappen van Toekoe Djohan, die de blokhuizen in de nabijheid van Senelop en Anagaloeng bezetten en daar op onze kosten rijst, olie en opium genieten, zouden mede uittrekken, en de blokhuizen zouden dan tijdelijk door onze manschappen worden bezet, zooals dat gebruikelijk was. Dit alles gaf drukte en afleiding, en dit nieuwe evenement in het eentonig veertiendaagsch detachement op die uiterste punten verdrong de gedachte aan den zoo kort geleden gesneuvelden makker. En toen kwam daarop, wellicht slechts enkele uren later, de tijding, die als een donderslag klonk uit blauwen hemel: Toekoe Oemar weigert uit te trekken, Toekoe Oemar is gevlucht; trek de bezetting uit de blokhuizen in uw benting.

Uit de kampongranden stijgen kleine rookwolkjes op; met snerpend gelnid vliegen de kogels door de lucht en het lijk van luitenant Vuijk, gevolgd door elf gewonden, en eenige soldaten wordt de poort van onze benting binnengedragen, als eerste offer van Toekoe Oemars afval.

Wat moet daar te Anagaloeng en te Senelop, op ruim een uur afstand van onze linie, in hooger mate nog dan op de andere tijdelijke posten, zijn omgegaan in de hoofden en harten der onzen, toen het telephoonbelletje niet meer klinken wilde, en gewapende benden de gemeenschap met de geconcentreerde linie verbraken en de blokhuizen in de nabijheid door vijanden in plaats van door bondgenooten bleken te zijn bezet! Heeft men daar een oog kunnen sluiten gedurende die nachten, na dagen vol spanning en werkzaamheid, waarin misschien geen enkel bericht tot hen kwam en ieder oogenblik een aanval, een strijd op leven en dood te wachten stond?

Eindelijk op den 9den April hoorden zij de dreun van ons geschut, het geratel van onze salvo's, en vliegt ieder naar de palisadeering om uit te kijken, of het ontzet hen nadert, of zij bajonnetten zullen zien flikkeren boven het hooge gras of achter het dicht gebladerte van struiken en boomen, in verwarde massa hooge eilanden van groen vormende op de modderige rijstvelden.

Het geldt Lamkoenjit en Biloel. Hoor de zware slagen der donderbussen, het onregelmatig geknal van de geweren der Atjehers, hun schelklinkend gegil, overstemd door het hoera onzer soldaten. De geoefende ooren kunnen uit dat vuur afleiden, dat er een sterke macht in actie is, sterker dan Kota Radja kan leveren, dat er dus versterking van Java moet zijn aangekomen, en dat dan ook voor hen weldra het uur van bevrijding zal slaan. Maar hoor: de kogels der onzen gieren niet meer als regelmatige windvlagen door het looverdak der kampongs; de gesloten troepen hebben zich dus opgelost om achter de lage dijkjes in de sawahs beschutting te zoeken; de artillerie wordt opnieuw in werking gebracht; de vijand laat niet af en lang duurt de strijd.

Ja, wij hier in Holland, aan de andere zijde van den aardbol, vernamen, dat de strijd hevig was, dien Kolonel Stemfoort aanvoerde, maar ook, dat de overwinning was aan ons, dat de beide posten ontzet werden ten koste van Kapitein Geluk en zeven minderen, die sneuvelden, en van de Luitenants ten Seldam en Hoekstein, die met 23 minderen werden gewond.

Gezicht op de Atjeh-rivier bij Anagaloeng met den Goudberg op den achtergrond.

Maar wist men dat op Anagaloeng?

Er kon een vrijwilliger getracht hebben langs het hooge talud van den dijk voort te sluipen naar het blokhuis Blang Tjoet, om daar te vernemen, wat de afloop was van het gevecht, ten minste, als dat blokhuis nog door ons bezet was gebleven, want vijftien man op een kwartier afstand aan hun lot over te laten in zulke gevaarvolle tijden, kan niet altijd verantwoord worden. Zoo niet, dan moest hij nog een kwartier verder voortsluipen tot Lambarih of Lamsoet, met de kans, ieder oogenblik uit Anak Batè te worden neergeschoten of in handen te vallen van lieden van Toekoe Tjoet Machmoed van Lamtengah, aan wien de veiligheid voor dit terreingedeelte werd opgedragen, toen zijn halve broeder Toekoe Moeda Baid, een dubbelzinnige rol had gespeeld. En dan was het nog de vraag, of men ook in die posten het ware wist.

Hoe het zij, de harten in Anagaloeng zullen hebben

gepopeld, toen den volgenden dag weder aanhoudend vuren uit dezelfde richting klonk, en wederom zullen zij zijn te leur gesteld, want het gold een openlijke verkenning naar de posten, die den vorigen dag waren ontzet en waarbij nu de Officier van Gezondheid Coster en 9 minderen werden gewond.

Eerst moesten Biloel en Lamkoenjit geslecht worden, alweder ten koste van een mindere, vóór Generaal Vetter zijn troepen kon wenden naar het Oosten. Weder stond men te Anagaloeng vier dagen en vier nachten op de wallen uit te zien langs dien langen dijk, die recht noordelijk door rijstvelden voortloopt tot de rivier, naar het Zuid-Westen, waar op een paar honderd meters afstand de vijand nu zit in de benting Bak Tjerlak, naar het Zuid-Oosten, waar de brug ligt, die door een wachthuis wordt beschermd, naar het Oosten over de landtong, die door de rivier wordt omspoeld, en waarachter heel in de verte de elegante kegel van den Goelberg verrijst, die wellicht dien naam verkreeg naar den groten stralenkrans, die hem omcirkelt, als de zon achter hem opkomt.

Kapitein Gerlach.

En toen vernam men in het Noorden het oorlogsrumoer, dat in het Westen had geklonken, en bleek daar een gevecht te worden geleverd, niet minder hevig dan bij Biloel had plaats gehad.

Wij weten, dat het Tjot Rang gold, waarheen van Tjot Iri, de post in de geconcentreerde linie, een bruikbaar pad voert. Wij weten ook, dat luitenant Maarschalk en drie minderen daarbij sneuvelden en dat er 17 minderen gewond werden. Maar voor Anagaloeng bleef het waarschijnlijk ook nu onbekend, dat die post werd ontzet en dat Lamgoet, de vroegere zetel van Teukoe di Tiro, die het den generaals Demmeni en Van Teijn zoo lastig maakte, werd verbrand. Dat Lamgoet zelf in 1893 voor korten tijd door Teukoe Bantah bezet. Hij kon zich daar niet handhaven en Teukoe Oemar was het, die het ten tweede male in onze macht bracht.

De salvo's, die Teukoe Hoessin Longbatta vandaar moesten verdrijven, klonken voor de luisterenden te Anagaloeng anders dan bij het ontzet van Biloel, omdat zij niet weerkaatst werden tegen den hoogen en steilen bergwand, die zich als een reuzenmuur op een nar afstand ten Zuiden van Anagaloeng verheft. Het was, óf de strijd nog veel noordelijker, bij Toengkoep gevoerd werd. Hoeveel dagen zou het dan niet moeten duren, voor dat eindelijk de beurt aan hen zou komen, wier vivres begonnen te verminderen en wier tijd van aflossing daar was?

Het duurde nog tot den 18den April voor dat een ongewone drukte van Atjehers langs de rivier en door de kampong hun blijken gaf, dat het ontzet hen naderde.

Het vuren werd nu op korten afstand gehoord en naderde al meer en meer. Uit Anagaloeng zag men het hoofd van een groote colonne, twee bataljons sterk, zich over den toegangsweg bewegen. Compagnieën zwenkten zijwaarts af en joegen krachtige salvo's door het dichte struikgewas der kampongs en over [illegible] rijstvelden, die schenen te trillen onder de warme zonnestralen. Dikke rookwolken stegen naar den blauwen hemel op, en gierend lood bracht den dood onder onze vijanden, zoowel als onder onze troepen. Alles liep in de bentings te wapen en hielp wellicht den Atjeher terug drijven, om het den bevrijders mogelijk te maken, zich naar dien post door te slaan.

Met welk een uitbundige vreugde werden zij begroet, met welk een wellust de lastgeving uitgevoerd, alles bijeen te pakken, wat kon worden medegenomen en den brand te steken in de lage barakken, waaronder zij zooveel angst en zorg geleden hadden.

Met welk een heerlijk gevoel van veiligheid zullen zij in de geconcentreerde linie zijn binnengetrokken, al droegen zij ook dertien gesneuvelde soldaten mede, en al waren ook majoor Okhuijzen, luitenant Zon en vijftig minderen gewond, meerendeels bij het verwoede gevecht dat om Senelop geleverd was.

Wij beschreven dit naar de onvolkomen gegevens, die ons gewerden, maar ook in de overtuiging, niet ver bezijden de waarheid te zijn.

Wij kozen als uitgangspunt onzer beschouwing de benting te Anagaloeng, omdat een macht van herinneringen ons binden aan dat plaatsje, waar wij met generaal van der Heijden aanzaten in het schamele hutje, dat hij daar bewoonde; waar wij zwommen in de rivier die eens het bivak onderhalven meter diep onder water zette, waar wij uittogen, om de XXII Mookims te helpen veroveren, en waar wij zoo velen onzer gesneuvelde en gewonde makkers zagen binnendragen.

Wij gelooven daarmede een goed werk te doen, vooral voor de moeders, wier zonen voor den dienst in het Indische leger zijn bestemd. Want zij, meer dan haar lichthartige kinderen, zullen nu wellicht op nieuw onder den indruk komen van den grooten ernst dier beroepskeuze. Met een moederlijk woord, zich niet enkel lichamelijk en verstandelijk, maar ook geestelijk geschikt te maken voor die hooge roeping, met een bezorgden blik en een stillen traan zullen zij dien ernst, naast het opwekkende en glorievolle van het militaire leven, een plaats doen vinden in hun hart. Dan zullen die zonen zich later des te beter als ware mannen weten te gedragen, als de uren van ontgoocheling en moedeloosheid komen, die iedere betrekking

Bezetting der benting Lamkoenjit.

De benting Biloel (binnenzijde)

medebrengt; als zij staan te midden van het gevaar; als zij zullen hebben te sterven voor hun plicht.

Ook kan het goed wezen voor hen, wier naaste betrekkingen nu weder optrekken tegen het vuur der Atjehsche donderbussen, zoowel als voor hen, wier geliefde dooden begraven werden in Atjeh's grond, opdat zij weten, dat de oorlog daar niet nutteloos werd gevoerd, al konden ook misschien de resultaten grooter en de verliezen kleiner zijn geweest bij minder wisselende politiek.

De mannen, meestal uit de kleine vallei van Groot Atjeh afkomstig, die rondzwierven door de staatjes langs de uitgestrekte Wester- en Oosterkusten, waren struikroovers en zeeschuimers en slavenhandelaars in hun hart. Op Temijang heeschen zij de Atjehsche vlag, en tartten zij ons bestuur; in Simpang Olim stichtten zij een roversnest, dat de geheele Noord-Oostpunt van Atjeh in beroering hield; oorlogsprauwen belaagden Tapoes en Baros en Singkel op de Westkust; de vaart door de straat van Malakka werd door hen ten hoogste onveilig gemaakt en duizende slaven werden van Nias naar hun kusten overgevoerd. Die roovers en moordenaars werden door ons gedeeltelijk bedwongen.

Aanschouw de landschappen Deli en Serdang, waar nu Hollandsche jongens schatten verdienen kunnen, omdat wij die landen aan de suprematie van Atjeh onttrokken hebben. Let op de *rust* en welvaart, die er heerscht in Siak, nadat wij de vorsten van Assahan aan ons onderwierpen en den Engelschen avonturier Wilson verdreven, die er, als een tweede James Brooke, een staat wilde stichten.

Bezie den bloei van de handelsplaats Edi, die wij tegen de Atjehers verdedigden, en de petroleumbronnen in Temijang, die eerst konden vloeien, nadat wij de roovers van Poeloe Kompai hadden verjaagd. Op de Oostkust van Sumatra heerscht nu orde en rust. De hoofden betalen hun politie, inplaats van die te machtigen tot stelen, betalen hun ondergeschikte hoofden, inplaats van die te machtigen de bevolking te onderdrukken, en onze wenken en onze bevelen worden er uitgevoerd tot heil van het land en het volk.

Toekoe Sri Imam Moeda, genaamd Toekoe Bantah, Sagi-hoofd der XXVI Moekims.

Waar vroeger de wereldhandel bevreesd was, zijn weg te nemen, schittert nu op Poeloe Bras een vuurtoren, en zijn er kolendépôts op Poeloe Weh aangelegd.

Waar vroeger geen schip de kust durfde naderen, liggen nu in geregelden dienst de booten der Paketvaart op de reede. De zee is nu veilig om Noord Sumatra, en rust heerscht er in de kampongs van Nias.

Zijn dit nu geen resultaten, waarop wij wijzen mogen, als er zoo hoog wordt opgegeven over den langen duur van den Atjeh-oorlog en de onmacht van het Indisch gouvernement, dien in één slag tot een einde te brengen? Als eenmaal het eiland Sumatra tot dien bloei zal zijn gebracht, waartoe het de elementen in zich bevat, dan zal het nageslacht met trots wijzen op die grootsche overwinning van de beschaving over de verwildering. Dan zal het den prijs, dien wij er voor moesten betalen met ons vijf-en-twintig-jarig oorlogvoeren in de Bovenlanden van Sumatra, met onze aanhoudende expeditiën in de Toba-landen, in Benkoelen, de Lampongs, Palembang, Djambi, Siak, Deli, Edi, Temijang en eindelijk met den bloedigen krijg op de kusten van Atjeh, niet te groot achten voor hetgeen er voor verkregen werd.

Dat het kleine Nederland het aandurfde en volbracht, een eiland, even groot en evenzeer met hoog gebergte bedekt als Zweden en Noorwegen, tot onderwerping en welvaart te brengen, zal voor dat nageslacht een bewijs zijn, dat oud-Hollandsche moed en oud-Hollandsche kracht ons ook in de XIX^{de} eeuw niet ontbraken.

EEN TERUGBLIK. — WAT ATJEH WAS EN HOE WIJ ER KWAMEN. — VELDHEEREN EN STAATSLIEDEN.

De korte opsomming der resultaten die in den langdurigen strijd verkregen werden, en die, hoewel niet beantwoordend aan de verwachtingen, in het moederland gekoesterd, toch ook niet geheel te verwerpen zijn, brengt ons er van zelf toe een beknopt overzicht in te lasschen van de gebeurtenissen, die tot het ontstaan van den Atjeh-oorlog hebben aanleiding gegeven, en van de voornaamste feiten, die met den strijd in verband staan.

Atjeh, dat voor een paar eeuwen een machtige en invloedrijke staat in Indië was, had langzamerhand door inwendige verdeeldheid en andere oorzaken, veel van zijn macht ingeboet. De Sultan was niet veel meer dan een automaat, door handige en roofzieke hoofden gebruikt voor hunne eigen, meestal zeer hebzuchtige of heerschzuchtige doeleinden. De bevolking werd door die hoofden onderdrukt en had veel te lijden van de altijddurende oorlogen, die zij voerden onder elkander. Zoolang die twisten en oneenigheden beperkt bleven binnen het Atjehsche gebied, kon de Nederlandsche regeering niet veel anders doen, ook door de overeenkomst met Engeland, dan een oog in 't zeil houden.

Doch toen de Atjehsche hoofden openlijk slavenhandel dreven, met mannen, gestolen in de naburige staatjes, en toen zij de stoutmoedigheid zoover dreven met hunne prauwen de handelsschepen der beschaafde natiën aan te vallen, de bemanning te vermoorden, en de waren goeden prijs te verklaren, moesten er maatregelen genomen worden om aan dat optreden een einde te maken.

In het begin dezer eeuw werd een expeditie naar Atjeh uitgerust, om de zeeroovers te tuchtigen, die in het gouvernement van Sumatra's Westkust waren gevallen, en daar de bezetting van het fort Tapanoeli hadden overrompeld.

In 1831 was een Amerikaansch koopvaardijvaartuig geplunderd door de Atjehers van Kocala Batoe, wat aan-

De bedwingers van Atjeh.

Generaal-Majoor J. H. Köhler.
Luit.-Generaal J. van Swieten.
Generaal-Majoor C. B. F. Wichers van Kerchem.

Luit.-Generaal K. van der Heyden.
Luit.-Kolonel A. R. W. Gey van Pittius.

Generaal-Majoor J. H. Pel.
Luit.-Generaal G. M. Verspyck.
Generaal-Majoor A. J. Diemont.

Naar eene gravure, opgenomen in *Eigen Haard* van 1881.

leiding gaf tot de tuchtiging van die kampong door de marine der Vereenigde Staten.

Vijf jaren later werd de Nederlandsche schoener *Dolfijn* met een waarde van 30000 gulden aan boord, afgeloopen door Atjehsche zeeroovers in de nabijheid van Padang. De schoener werd teruggevonden op de reede van Groot-Atjeh, maar de Sultan weigerde niet alleen het vaartuig uit te leveren, doch behield ook het geld, het geschut en een kind der bemanning dat in het leven gebleven was.

In de volgende jaren waren het Engelsche en Italiaansche vaartuigen, die door de Atjehers werden genomen. En langzamerhand begon men te zinnen op afdoende maatregelen om de Atjehsche zeeroovers hun rooverlos bedrijf te beletten.

De eerste aanleiding daartoe werd de vijandige demonstratie, waarop de brik de *Heer* uitgezonden werd, die in 1855 zijn demonstratie naar den mond der Atjeh-rivier werd gezonden. De Indische regeering besloot toen tot het zenden van het oorlogsschip *Prins Frederik der Nederlanden*, waarvan de gezaghebber een schrijven voor den Sultan bij zich had. Reeds toen bleek het, hoe dubbelzinnig de Sultans van Atjeh waren. Want terwijl de Sultan aan den gouverneur-generaal antwoord zond op diens schrijven, poogde hij tegelijk onderhandelingen aan te knoopen met Engeland. De Indische regeering ging toen een stap verder, en vaardigde Generaal van Swieten af, als buitengewoon gezant, om met den Sultan een tractaat te sluiten. De reis van den Generaal deed hem zien, hoe zonderling de toestanden waren die in het Sultanaat heerschten. Alles was bij oppervlakkige aanschouwing verarmd, verwaarloosd en vervallen. De [illegible] bevolking voerden strijd — niet alleen met woorden maar ook met daden — tegen elkander langs den weg door den Generaal gevolgd om in den grooten kampong des Sultans te komen. De Sultan stemde toe in het sluiten van een tractaat met den gouverneur-generaal, waarvan het eerste artikel luidde:

> „Van nu af bestaat er bestendige vrede, vriendschap en goede verstandhouding tusschen het N. I. Gouvernement en Z. H. den Sultan van Atjeh en zijne afstammelingen en opvolgers."

De Sultan beloofde daarin verder den zeeroof te zullen tegengaan, en te zullen waken tegen gewapende stoofpartijen op het gebied van het N. I. Gouvernement.

Maar het bleek spoedig, dat die beloften niet veel te beteekenen hadden. In 1861 werden weder Nederlandsche schepen door de Atjehers geroofd. In 1862 werden onze bezittingen op Sumatra's Oostkust bedreigd. In 1864 werden Engelsche onderdanen te Temjang vermoord. En dat alles gaf de regeering van Ned. Indië aanleiding, met Engeland maatregelen te beramen om aan de toestanden in Atjeh een [illegible] Dat werd nog noodzakelijker toen het [illegible] de Sultan pogingen aanwendde om met vreemde mogendheden een verbond aan te gaan tegen ons Gouvernement. Toen er berichten inkwamen die melding maakten van [illegible] zendingschap naar Konstantinopel om de hulp van [illegible] Turkije in te roepen, en toen er sprake was van geheime onderhandelingen met Frankrijk, de Vereenigde Staten en Italië.

Door Engeland tot handelend optreden gemachtigd, stelde de Indische regeering in 1873 den Sultan een ultimatum — waarin hij werd opgeroepen opheldering te geven van zijn trouweloos gedrag en binnen 24 uren het oppergezag van Nederland te erkennen.

Zoo de Sultan dit weigerde had de regeeringscommissaris, de vice-president van den Raad van Indie, F. N. Nieuwenhuizen, last, hem namens het Gouvernement den oorlog te verklaren.

Zoo geschiedde het. Den 22en Maart 1873 kwam de regeeringscommissaris ter reede van Atjeh aan, en werden de onderhandelingen geopend; den 26en Maart werd de oorlog aan den Sultan verklaard; den 5en April kwam de expeditionaire macht, onder bevel van Generaal-majoor J. H. R. Köhler, ter sterkte van 168 officieren, 3229 minderen, 1600 non-combattanten, 140 paarden, vier kanonnen van 8 c.M., 4 houwitsers van 12 c.M., 8 coehoornmortieren van 20 c.M. te Atjeh aan. En den 8en April had de landing der troepenmacht plaats.

Het tijdstip waarop deze expeditie aan land kwam was zeer ongunstig. Na een paar schermutselingen, werd op 9 April Kota Mogat en op 10 April de groote missigit Mesdjid Raja door ons genomen. Doch Generaal Köhler besloot deze missigit weder onmiddellijk te verlaten, met het gevolg, dat hij op den 14en April opnieuw ter verovering ervan moest oprukken. Dien zelfden dag sneuvelde de opperbevelhebber; en zijn opvolger, Kolonel E. C. van Daalen, besloot, na een verkenning te hebben gedaan in de richting van den kraton, waarbij de Nederlandsche troepen zware verliezen geleden hadden, naar het strandbivak terug te keeren en daarmede was de eerste expeditie geëindigd.

De omstandigheden waaronder die expeditie plaats had, en feitelijk zonder resultaat verkregen te hebben werd opgegeven, hebben er veel toe bijgedragen, dat de roep der „kompanie" bij de Atjehers aan het tanen ging. En niet minder was dit het geval door de voortdurende veranderingen van personen en stelsels. De tweede expeditie, onder leiding van Generaal van Swieten begon goed, maar na de verovering van den grooten Missigit (6 Jan. 1874) en van den Kraton (24 Jan. 1874) brak een tijdvak aan van [illegible], dat maar op weinig resultaten kon bogen. Krachtiger optreden werd daardoor noodzakelijk, en dit geschiedde onder de Generaals Pel en Wichers van Kerchem die den strijd met afwisselend geluk voortzetten; maar eerst onder Generaal Karel van der Heyden werd den Atjehschen zeeroover afdoende leed, over welke krachten de Kompanie te beschikken had. Een groot deel van het Sultanaat werd geleidelijk onderworpen aan de N. I. Regeering, en ongetwijfeld zou toen aan den strijd een einde gekomen zijn, als men slechts den kloeken doortastenden Generaal aan het hoofd der Atjehsche zaken had gelaten.

Doch de goede resultaten, door Generaal Van der Heyden verkregen, hadden in het Moederland de meening gewekt, dat Atjeh nu voldoende onderworpen was aan ons gezag, en dat het noodig werd het militair bewind te vervangen door een burgerlijk bestuur. De heer Pruys van der Hoeven trad als Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden op — en van dat oogenblik begint de lijdensgeschiedenis van onze vestiging op Atjeh. Zulk een omvang nam dat lijden weldra aan, dat opnieuw een militair Gouverneur naar Atjeh moest worden gezonden. Maar ondanks al zijn goede eigenschappen was Kolonel Demmeni niet de man om Koning Eenoog op te volgen in Atjeh; en de „vredestoestand" die officieel was ingevoerd maakte een krachtig optreden bijna ondoenlijk. Noch Demmeni, noch Van Teyn, met hun geconcentreerde linie, konden er in slagen de toestanden in Atjeh zoo te maken, als men die in Nederland en in Indie gaarne had.

Het scheen, dat Generaal Deykerhof de goede manier gevonden had. Toepassing van het stelsel, dat overal in Indie succes heeft opgeleverd, wilde bij beproeven: Atjeh te doen besturen, onder ons toezicht, door inlandsche hoofden. Doch Generaal Deykerhof stelde een te groot, te onbeperkt vertrouwen in onzen voornaamsten Atjehschen „bondgenoot" Teukoe Oemar. En wij hebben gezien, hoe

KON. BAT. GENOOTSCHAP

dat vertrouwen beschaamd werd, en daardoor tevens de veroordeeling vernomen van het stelsel door Generaal Deykerhof ingevoerd.

DE INWENDIGE TOESTAND. — KOLONISTEN. — BANDA ATJEH. — DE SULTAN. — IMAMS EN OELOEBALANGS.

In nauw verband met de lijdensgeschiedenis van ons beheer op Atjeh staat de inwendige toestand aan dezen kuststaat. Want de verwachting, na de eerste expeditiën gekoesterd, dat Atjeh als het slechts den krachtigen klauw van den Nederlandschen Leeuw had gevoeld, weldra even-goed aan ons gezag zou worden onderworpen als andere gedeelten van den Archipel, kwam zeer bedrogen uit. En dat was vooral het gevolg van de binnenlandsche toestanden, die zoo geheel anders waren dan in de andere rijken die onder ons gezag werden gebracht.

Sedert eeuwen en eeuwen waren er voornamelijk uit de vallei van Groot-Atjeh en verder uit de daarmede in bevolking overeenstemmende staatjes van de Noordkust, Pedir en Pasei, volksplantingen uitgegaan, die zich neerzetten op de kusten van Noord-Sumatra. Grootendeels zullen zij hun weg hebben moeten vinden over zee, want de kusten eigenen zich zeer weinig voor een geregelde communicatie, zoowel door de vele rivieren met ondoorwaadbare mondingen, die het strand doorsnijden, na daarachter in modderige lagunen te zijn uitgevloeid, als door de rotspartijen, die op de Westkust dikwijls tot in zee voortloopen, en de moerassen, die de oostelijke kusten bedekken. De Noordkust, een twee uren breede zoom van vlak land, nu bedekt met rijstvelden en kampongs, was daarenboven in vroegere tijden zeker minder bevolkt en met zwaar Indisch woud begroeid, vol wild gedierte en zonder bruikbare voetpaden.

En wat den doorslag moet gegeven hebben, de volksplanters, die zich eenmaal aan de monding van een riviertje hadden gevestigd, om er hun landbouw en vischvangst uit te oefenen en er hun handel te drijven, zullen wel zelden neiging getoond hebben, zonder zware tollen te heffen, de deuren open te zetten voor voorbijtrekkende avonturiers, zoekende naar nieuwe gronden en *en passant* stelende wat zij maar stelen konden.

Die tochten werden dus, naar wij veronderstellen, dikwijls over zee ondernomen en gaven aanleiding, dat iedere volksplanting als eene aangename afwisseling met het landbouwbedrijf zoo nu en dan, als de gelegenheid schoon was, het zeerooverswerk ter hand nam. De scheepvaart met kleine, snelzeilende vaartuigjes was zeker in vroegere eeuwen,

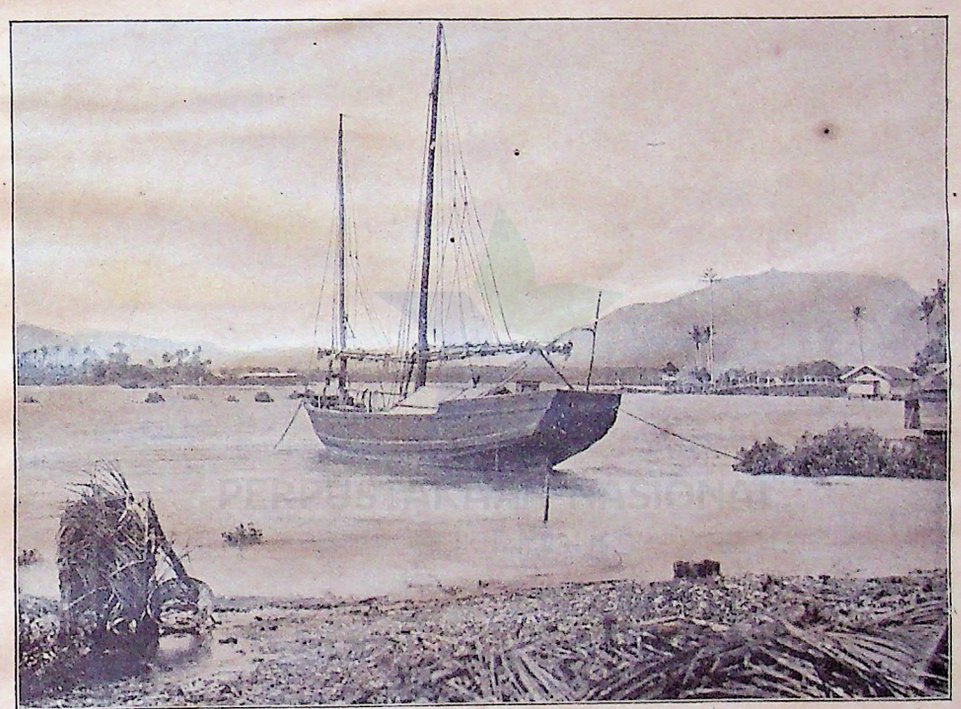

Atjehsche handels- of roofprauw liggende in de lagune achter Oleh-leh.

toen het rijk van Johore nog groot en machtig was, zeer levendig door de straat van Malakka. Voor een troepje ondernemende mannen, die steeds een toevluchtsoord konden vinden in de verborgen kreken op eigen kust, was het een mondtergend iets, beladen prauwen te zien voortspoeden over de blauwe wateren der Indische zeeën, zonder ze even aan te klampen en leeg te rooven.

Hoe het zij, die volksplanters togen waarschijnlijk niet uit voor hun genoegen, maar door den nood gedwongen, door overbevolking in de vallei, die slechts rijst opbracht en waarin geen peper kon verbouwd worden, juist het handelsartikel waarop de vreemdelingen, die de reede van Groot-Atjeh aandeden, zoo verzot waren.

Wij, sedert eeuwen kolonisten, weten, dat men in vreemde streken een eigenaardig sympathiek gevoel blijft onderhouden voor het moederland, en kunnen ons dus voorstellen, dat de Atjehsche volksplanters hetzelfde gevoelden en met meer of minder bereidwilligheid belasting bleven be-

talen aan den stadhouder of havenkoning van Groot-Atjeh, die dat land voor hen vertegenwoordigde.

Niet alleen uit oude connectie bleef dat plaats vinden, al is een inlander ook van nature conservatief, maar ook uit hoop op bescherming en omdat men voorloopig Groot-Atjeh niet missen kon. Daar was eigenlijk de eenige veilige reede om handelswaren te ontschepen of op te koopen, want een machtig havenkoning was daar de baas en zijne vloten beschermden de handelsprauwen. Overal elders zat het vol met zeeschuimers, en handelaren schuwden de kusten waar geen goede zeepolitie waakzaam was.

Groot-Atjeh lag dan ook op een bijzonder gunstig punt. De baai, waarin de bevaarbare rivier uitwaterde, was goed beschut door voorgelegen eilanden; de vallei zelve gaf door de 1000 meter breede kloof van Beradin over land gemeenschap met Kroeng Raba en met het voetpad dat langs de geheele Westkust voerde, en stond, over het lage zadel, dat het bovengedeelte der vallei, oostelijk van Selimoen, van het groote landschap Pedir scheidt, in gemakkelijke gemeenschap met de Noordkust.

Eindelijk gaf Banda Atjeh, de groote kampong waarin de havenkoning in zijn kraton huisde, den toon aan voor de manieren, de kleeding, de zeden en de taal van geheel Noord-Sumatra, evenals Parijs dat doet voor Frankrijk. Wat natuurlijker dus, dan dat uit de woeste bosschen van de Noordkust, de baaien en inhammen der Westerstranden en de moerassen aan de Noordoostzijde van het eiland, naar Groot-Atjeh werd uitgezien als het land der beloften, van rijkdom, van vreugde, van macht, en dat ook zonder direct staatskundig verband daarmede de voeling werd aangehouden. De Sultan van dat gebied bleef in aller oog een hoog verheven wezen, een soort van paus, en aan hem werd grooten eerbied en onderwerping betoond.

Maar als de volksplantingen zich ontwikkelden, hetzij door goede oogsten van de peperplantages, hetzij door roof op naburen of ter zee, dan kwam ook de tijd om het betalen van hassil uit te stellen, vooral als zij het zoo ver hadden gebracht van in hare kocala's eigen uitvoerhavens te scheppen, en dan verscheen de belastinggaarder van den Sultan van Groot-Atjeh met prauwen en krijgslieden om gewapenderhand te verkrijgen wat niet meer goedwillig werd afgestaan.

Zoo had de Sultan zich tusschen Pedir en Gighen, landschappen op de Noordkust, die aan Groot-Atjeh onderworpen waren geraakt, toen dit zich uit hun macht had weten los te werken, een stuk neutraal terrein gereserveerd, waar hij jaarlijks de belasting kwam innen. Zoo gaf hij in 1836 aan Toekoe Moeda Nja Malim een lastbrief af om zich te Simpang Olim op de Noordoostpunt van Sumatra te vestigen, ten einde de staatjes, die er zich als onafhankelijk begonnen te beschouwen, afbreuk te doen.

Het ging er mede als het met Engeland en Noord-Amerika ging. Zoolang de Sultan machtig genoeg was om zijn gezag te handhaven, betaalde een ieder het geëischte, maar zoodra de machtsverhouding gelijker werd, verminderde ook de bereidwilligheid tot het opbrengen der zware lasten.

Toeankoe Hoessin.

Dan eischte de Sultan ondergeschiktheid van Siak en Pedir en Edi, evenals Engeland dat deed van de Transvaal. De Jameson's die hij er dan heenzond, waren zelden van de beste soort en plundering en strijd heerschte allerwege.

Daarenboven kwam er een tijd, dat het hart van Noord-Sumatra, hetwelk in vroegere eeuwen zoo krachtig had geklopt in den Kraton, toen de staat jong en ondernemend was, begon te verslappen.

In de vallei van Groot-Atjeh woonde de bevolking in zelfstandige kampongs, die door een Keutjhi of Tjhi bestuurd werden, met een geestelijken voorganger en opzichter — een soort van kapelaan of hulpprediker — naast zich. Daar niet ieder der kampongs voor zich de veertig mannen bijeen kon brengen, die volgens de de voorschriften van den Koran des Vrijdags in het bedehuis moesten verzameld wezen, om een godsdienstoefening mogelijk te maken vereenigden zij zich tot een soort van parochiën en bouwden eenige nabijgelegenen een gemeenschappelijke Missigit. Zulk een parochie heet moekim en het geestelijk hoofd daarover, een soort van pastoor of dominé, heet Imam. Door uitbreiding der bevolking ontstonden er nieuwe moekims met nieuwe Imams en de pastoor van de moedermoekim werd erfelijk bisschop over het geheel. Zijn geestelijke waardigheid maakte hij tot een wereldlijke, evenals de Bisschoppen van Munster en Keulen deden. Hij noemde zich Oeloebalang, radja, vorst, heer des lands; hij stelde Imams en dorpshoofden aan, sprak recht, hief belasting en voerde de mannen ten strijde. Boven zich erkende hij niemand. Al die onderling onafhankelijke staatjes in die kleine vallei vereenigden zich tot drie bondgenootschappen of Sagies, de XXII, de XXV en de XXVI moekims, en stelden den meest invloedrijken Oeloebalang onder hen aan tot Panglima of Sagiehoofd, dus tot een soort van Aartsbisschop, die alleen wat te zeggen had in zaken die het algemeen belang zijner Oeloebalangschappen betroffen. Ieder Aartsbisdom had een hoofdrechter en een kathedraal, en de kerkemeester daarvan had weder bijna evenveel te vertellen als een bisschop.

Behalve het grondgebied, tot deze Sagies behoorde, lag er nog een stukje grond aan de rivier, niet ver van hare monding, dat tot geen van drieën werd gerekend. Daar woonde de sultan in zijn sterke kraton en hield er de uitvoerhaven in zijn macht. Hij mocht munt slaan, enkele halszaken berechten, charters uitgeven voor landontginning op de kusten; hij bevestigde de aartsbisschoppen in hun waardigheid en hij was de stadhouder, die tegenover vreemdelingen en het buitenland optrad als woordvoerder en vertegenwoordiger der vereenigde bisdommen. Door de kampong-bevolking werd hij als een halfgod vereerd en hij, zoowel als zijne telgen, kon zich aan de grootste willekeur tegen haar te buiten gaan zonder eenig verzet te ondervinden. Een dier nog levende telgen is de Toeankoe Hoessin.

De sultans hadden vroeger met krachtige hand al die onafhankelijke staatjes voor hun wil doen buigen. Evenals

een stadhouder Willem III op eigen gezag door Waldeck in Duitschland liet onderhandelen uit naam der Vereenigde Nederlanden en een vloot, met 10.000 soldaten bemand, naar Engeland overvoerde, terwijl de Geünieerde Provinciën met dat koninkrijk in vrede leefden, deden sultans met afgezanten naar Prins Maurits en in hun strijd tegen Malakka. Maar toen hun rijkdom verminderde, daalde ook hun invloed en waren het de aartsbisschoppen, die hen aanstelden en in hunne waardigheid bevestigden, en werden zij teruggebracht tot eene positie eenigszins gelijk aan die van Prins Willem V. Hun glans en grootheid verdwenen; de sterkte, waarin de met goud beslagen graven hunner voorgangers lagen, verviel tot een ruïne, zooals uit de afbeelding van de zuiderface van den kraton in 1874 blijkt, en hun suprematie over de staatjes in de vlakte van Groot-Atjeh, zoowel als hun monopolie van de landschappen op de kusten, ging grootendeels verloren.

Companies optraden, die hun gronden verdedigden tegen indringers of wel andere nederzettingen aan zich onderwierpen, en die de dividenden in den zak staken, na een deel daarvan als hassil te hebben afgedragen. Als we nagaan hoeveel hoofdbreken dat Zuid-Afrika aan Chamberlain kost, kunnen we ons een klein begrip vormen van al de soesah, die de sultan ondervond van het uitgestrekt kustgebied waarover hij heette te heerschen, waarvoor hij door Nederland, Engeland, Amerika en wie al niet aansprakelijk werd gesteld en waarover hij in werkelijkheid zoo weinig te bevelen had.

Maar dit was nog niet alles.

Behalve de stoet van machthebbers, familiehoofden, burgemeesters, kapelaans, pastoors, bisschoppen met hun banta of raadsheeren en hun kali's of rechters, aartsbisschoppen met hun hoofdrechters en kerkemeesters, de sultan-stadhouder met zijn havenmeester, zijn hofdienaren,

Zuiderface van den Kraton.

Alle centralisatie in het bestuur was verdwenen toen wij in 1871 tegen het sultanaat in het krijt traden en daar hing toen alles af van de persoonlijkheid van een Sagie-hoofd of Oeloebalang, of hij macht wist uit te oefenen of niet. De opbrengst van hun rijstvelden had hun nooit voldoende inkomsten kunnen verschaffen; door tusschenkomst van den havenkoning, door handel of door roof en strijd moesten zij geld zien machtig te worden om pepertuinen te kunnen aanleggen en weder meer geld te verdienen. Zij, zoowel als andere met geld en goed begiftigden, zonden dan kolonisten uit, om ongerepte bosschen om te kappen en plantages aan te leggen. Daartoe kochten zij charters (tjap Sembilan) van den sultan, die somtijds wat vergeetachtig bleek en een charter voor denzelfden grond ook weder aan andere liefhebbers verkocht. Het waren dus evengoed als in Engeland ook in Engeland ook in Atjeh de mannen van naam en macht, zoowel als van geld, die als hoofdadministrateurs van zulke Chartered

zijn erfelijken opperrechter met eigen gebied en zijn vier mantri hari-hari of ministers, bestaan er in Atjeh nog andere personen, die er op uit zijn voordeel en grootheid na te jagen en het zoo ver trachten te brengen, dat zij op hun beurt als vorst van een stukje land kunnen optreden en zitting nemen in den raad der Heeren Hoogmogenden. Het meest frappante voorbeeld van die soort avonturiers is zeker Teukoe Oemar, van wien wij nu alles weten en van wien wij van harte hopen later zoo weinig mogelijk meer te hooren.

Die onruststokers kunnen wij ons nu voldoende duidelijk voorstellen.

Doch veel grooter dan hun invloed is die, welke wordt uitgeoefend door de Sajids of Habibs, afstammelingen van den profeet, en de groote schriftgeleerden, de professoren in de theologie, wier macht somtijds zoo overwegend werd, dat zij een plaats wisten te veroveren op den Sultanszetel.

DE GEESTELIJKHEID IN ATJEH. — HABIB ABDOE'R RACHMAN. — TEUNGKOE DI TOEROE. — WAT NU?

In een land, waar de laagste geestelijke evenveel te vertellen heeft als een dorpsburgemeester, waar de bewoners van eenige bijeengelegen dorpen, als bezoekers van een zelfde bedehuis, door een geestelijk opperhoofd worden bestuurd en de van elkander afstammende parochiën staan onder een vorst, die zijn wereldlijke macht put uit vroegere geestelijke positie, ligt het voor de hand, dat de priesterpartij een grooten invloed heeft.

Te meer is dit in Atjeh het geval, omdat alle zeden en gebruiken, alle voorschriften en wetten als het ware hun oorsprong vinden in en opgebouwd zijn op de bepalingen van den Koran, die daar de plaats van ons Burgerlijk Wetboek inneemt.

En niets is natuurlijker, dan dat de afstammelingen van den Profeet, die dezen Koran uitvaardigde, met groote vereering door de bevolking worden beschouwd, en in staat zijn een geestdrift en samenwerking op te wekken onder al de onderling onafhankelijke staatjes, die het gebied van Atjeh uitmaken, en tegen wil en dank de onderling naijverige en vijandige hoofden weten mede te slepen in de algemeene beweging.

Het Atjehsche lagere volk is dom als een karbouw, zeggen de hoofden, en eenmaal in beweging gezet, is het ook — evenmin als dit logge dier — in zijn woeste vaart te stuiten.

Om een bewijs te leveren, hoe groot de invloed van die Habibs of Sajids wezen kon, die het als afstammelingen van den Profeet in vroegere tijden eenmaal zoo ver wisten te brengen, dat zij plaats konden nemen op des Sultans zetel, kunnen wij niet beter doen dan met het Indische Militaire Tijdschrift in de hand u het leven van den laatsten Habib te vertellen, die op Atjeh een machtigen invloed uitoefende.

Het is als een sprookje uit den „Duizend en Een Nacht," en maakt ons het politieke gewrijf op Noord Sumatra duidelijker, dan lange verhalen kunnen doen.

Het was dan in het jaar 1832, dat te Hadramoet, aan de Zuidkust van Arabië, een jongske geboren werd met een fijn besneden gezichtje en schitterende zwarte kijkers, die als volwassen man onder den naam van Habib Abdoe'r Rachman met koningen en keizers kon onderhandelen en als kostganger van den Nederlandschen Staat een maandelijksch tractement van 2500 gulden zou genieten.

Hij was een deftige, hooggeboren deftige familie, want hij stamde af van den Grooten Profeet, en zijn vader, Mohammed Al Zahier, was een groothandelaar, die zich twee jaar na Habibs geboorte naar Malabar in Voor-Indië verplaatste en zijn kinderen mede nam.

Wij Hollanders, die het al een heel ding vinden ons vijfjarig zoontje voor een paar uren op de Fröbelschool te plaatsen, wat moeten we zeggen van een kereltje nog niet groot genoeg om, zonder op zijn teenen te staan, over den rand van een tafel te kijken, als we hooren, dat hij op dien leeftijd reeds naar Egypte vertrekt om lezen en schrijven te leeren en in den Koran te studeeren, en een paar jaar later naar Mekka oversteekt om er zijn studiën voort te zetten? Op tienjarigen leeftijd had hij die reeds achter den rug en stevende hij weer naar Malabar, waar hij tot zijn zestiende de lessen op de priesterschool te Kalikoet volgde.

Toen was hij een man en kon op een van zijn vaders schepen, de *Seddoel Mawa* geheeten, op de kusten van Indië, Ceylon en Arabië groote reizen ondernemen ter bevordering van zijn kennis van den koophandel. Zoo kwam hij te Mekka, waar hij anderhalf jaar verbleef, bezocht er weder de „old haunts" en ging daarna kennis maken met Constantinopel. Ten huize van zijn vader teruggekeerd, huwde hij daar Mejuffrouw Sjarifa Fatina, en na een honderd wittebroodsweken toog hij naar Hyderabad in Voor-Indië, waar hij zich als dokter vestigde.

In de dubbele hoedanigheid van geneesheer en geestelijke, wist hij den vorst van dat land te genezen van zijn kinderloosheid en hem tot den Islam te bekeeren. Als belooning werd hij tot Djamidar of bevelhebber over 1000 soldaten benoemd. Na gedurende een jaar soldaatjes te hebben gedrild, verhuisde hij naar Calcutta, waar hij een goudsmidswinkel opende en met het zuiveren van gouderts zooveel verdiende, dat hij de mooie villa Golkat kon bewonen, die 's maands 600 dollars huur kostte.

Eenmaal een man *in bonis* geworden, kon hij den lust tot reizen niet weerstaan. Hij bezocht Italië, Duitschland en Frankrijk, waar hij, naar men zegt, aan keizer Napoleon werd voorgesteld; ging over Constantinopel naar Mekka om zijn vroegere leermeesters te ontmoeten, trok vervolgens naar Britsch-Indië, verbleef drie maanden te Bombay, zeven maanden te Hyderabad en drie maanden te Kalikoet en landde ten slotte aan te Singapore.

Is het niet als een roman, die rijke, negen-en-twintigjarige priester-edelman, zwervend door Europa en Azië, overal geloofsgenooten, vereerders en handelsvrienden vindende, overal connecties aanknoopende en in zijn helder hoofd de beschaving opnemende van West en Oost? Vraag het eens aan uwe zonen, o moeders, die dit lezen, of zij hem niet benijden?

Na bijna een jaar te Singapore vertoefd te hebben, kwam hij in aanraking met den machtigen Maharadja van Johore, die hem tegen een jaargeld van 2000 dollars in dienst nam en de opdracht gaf het inwendig bestuur van zijn land op beteren voet te schoeien. Toen dat in anderhalf jaar geregeld was, voer hij met den schoener van Teukoe Main van Djer Labat naar Groot Atjeh, waar hij in 1861 aankwam.

Door een zekeren Mohammed Mahaldi — alweder een Habib — bij den sultan Ibrahim Mansjoer Sjah geïntroduceerd, kreeg hij ook daar spoedig den voet in den stijgbeugel. Deze vorst, hoewel eerst 48 jaar oud en vrij groot en gezet, gevoelde zich zwak en zieklijk, door overmatig gebruik van opium en vele uitspattingen. Kinderpokken hadden zijn gelaat geschonden, een groote poliep ontsierde zijn neus, een slordige hoofddoek was om zijn schedel geslagen en op een vuil, openhangend baadje droeg hij de Turksche Medjid orde.

De man had met veel tweespalt onder zijn hoofden te kampen gehad en zijn macht was gedaald. In den beschaafden en ontwikkelden Habib vond hij een gewaardeerd raadgever, door wiens wenken verbetering kwam in den stand van zaken en meer orde in het bestuur. Die Habib moest hem helpen, voor zijn dood den zoon van den in 1837 overleden Sultan Sjaiman Iskander machtig te worden, den jongen Teuankoe Machmoed, die zich in handen bevond van Teukoe Moeda Baid, het hoofd der VII Mookims, en dien hij bestemmen wilde tot zijn opvolger op den vermolmden troon.

Met 2000 man rukte Habib door de XXVI Mookims naar het gebied van dien Oelcebalang, dien wij nu maar al te goed hebben leeren kennen als een superieuren schurk, en voerde in diens afwezigheid den jongen vorstenzoon met zich mede.

Maar Teukoe Baid en vele andere hoofden waren daarover verstoord, zoodat het noodig werd, dat Habib nogmaals uittrok. Deels door geweld, deels door zijn prestige en overredingskracht, wist hij binnen acht dagen tijds de

weerspannige hoofden over te halen voor den Sultan in den Kraton te verschijnen.

Als belooning voor die diensten kreeg hij den titel van Hoofd van den Godsdienst, Hoofd van Tjot Poetoe in de III Moekims en Chef van de Groote Moskee.

Als streng Moslimsch wetgeleerde verwierf hij tevens een grooten invloed op de beoefenaars van den Koran; door zijn wereldkennis, doorzicht en politiek talent stond hij boven alle partijen, en al ras opende hij een kruistocht tegen de zedeloosheid, die in Atjeh heerschte. Hij wist zelfs den Sultan en de voornaamste hoofden te nopen een soort van gerechtshof in te stellen, waarin hij uitspraak deed in alle kwestiën, die hij tot de godsdienstige meende te kunnen rekenen. Om zijn positie nog meer te versterken deed hij tevens aanzoek om de hand van Toekoe Moeda Baid's zuster, Potjoet, de weduwe van Sultan Saleiman Iskander.

Voor een som van 400 dollars verkreeg hij de toezegging, maar Baid stelde de uitlevering van de bruid zóólang uit, dat Habib genoodzaakt werd hem met groote macht daartoe in zijn kampong Tjot Bada te komen dwingen.

In weerwil van het opstoken van Toekoe Kadli bleef Habib in de gunst van den vorst en verkreeg vergunning een nieuwe groote missigit te bouwen, waartoe hem 3000 dollars werden overhandigd. Doch al leverden de hoofden ook al het houtwerk, dat werd aangesleept langs wegen, die Habib deed verbeteren, toch kwam er geld te kort en moest hij naar de Westkust trekken, waar hij nog 33000 dollars bijeenbracht.

Habib Abdoe'r Rachman.

Terug komende kwam hij tot de ontdekking, dat hij in discrediet was gebracht, en men hem beschuldigde voor het verkregen geld wapenen te hebben ingekocht. Dat stuitte hem tegen de borst en hij vertrok uit het land van tweespalt en verdachtmaking naar zijn geliefd, wit blinkend Mekka te midden van de gele zanden der woestijn.

Doch niet voor langen tijd. Hij had slechts aanbevelingsbrieven gehaald van den Groot Sherif Abdoellah Bassah, van den Sherif van Djeddah, Mohammed Bassah, en van zijn voormaligen leermeester, den beroemden Habib Tadlal.

Die brieven deed hij den Sultan overhandigen, terwijl hij op de reede wachtte op zijn vrouw Potjoet, om haar naar Mekka mede te nemen.

Dit wilde de Sultan niet toestaan. Hij had de groote waarde van Habib leeren inzien en hij wachtte hem in persoon aan het strand op, om hem veilig naar den Kraton te kunnen overbrengen. Daar werd hij tot Wazir verheven en in die functie stelde hij den Sultan voor, de Hollanders in zijn gebied toe te laten om handel te drijven, daar hij het in het belang van Atjeh achtte, met Nederland op goeden voet te geraken.

Zulk een gewichtige aangelegenheid kon de Sultan niet alleen beslissen, en daarop moesten eerst Toekoe Imam Longhattah, Toekoe Kadli en Toekoe Neq van Marassa gehoord worden. Die drie hoofden verklaarden wel, het met Habib eens te zijn, en met hem op het stoomschip *Patti*, gezagvoerder Roura, naar Batavia te willen vertrekken, om den Gouverneur Generaal te spreken, maar buiten den Kraton vertelden zij aan ieder, die het hooren wilde, hoe Habib voornemens was, Atjeh aan de Hollanders te verkoopen. En toen de *Djambi* op de reede kwam met een brief van den Gouverneur Generaal en Habib met den commandant van dit oorlogschip uitvoerig zijn aanstaande zending besprak, mompelden alweder de anderen, dat hij landverraad pleegde.

Korten tijd nadat dit schip was weggestoomd, viel er iets voor, dat alles weder op losse schroeven zette. De oudste zoon des Sultans, een fier en schoon jongmensch, met sprekende gelaatstrekken, deed namelijk een aanslag op het leven van zijn vader, toen hij bespeurde, dat Toeankoe Machmoed als troonopvolger werd vooruitgeschoven.

Het pistoolschot miste, en spoedig daarop stierf de kroonprins aan een kortstondige, hevige ziekte, binnen enkele maanden in het graf gevolgd door den ouden Sultan.

We zien het alweder en hooren het hier uit den mond van Habib zelf, dat het met de zeden in Atjeh droevig gesteld was. Vadermoord en vergiftiging, kuiperij en valsche beschuldigingen onder de toongevers in den staat, waren de droevig verschijnselen, die de interventie van Nederland maar al te noodzakelijk maakten.

Maar het moest nog erger worden voor het zoover kwam. Toeankoe Machmoed werd door een partij onder de hoofden tot Sultan aangewezen, en Habib werd gedurende diens minderjarigheid tot regent aangesteld, terwijl een andere partij Toeankoe Hassin, zoon van Toeankoe Abbas, tot havenkoning wilde verheven zien.

Eerst toen Panglima Polim, het erfelijk Sagichoofd der XXII Moekims, zich voor Machmoed verklaarde, kwam er weder eenige rust en werd besloten, dat Habib als Grootvizier voorloopig het rijk zou besturen.

Dit deed hij gedurende een jaar, waarin hij gelegenheid vond ter Westkust 12000 dollars aan hassil en 9000 dollars voor een nieuwe missigit te verzamelen; maar de hoofden der XXVI Moekims, aangezet door Panglima Tibang, een raadsman van den vorigen Sultan, en die Habib zooveel haat toedroeg, dat hij hem trachtte te vergiftigen, bleven ongenegen, de bevelen van den nieuwen vorst te volgen. Van het geld, door hem verzameld, maakte onze Arabier nu gebruik om een groote legermacht bijeen te brengen, waarmede hij die XXVI Moekims tot gehoorzaamheid dwong.

Intusschen bleef Panglima Tibang onrust stoken. Hij wist zich zoozeer bij den jongen Sultan in te dringen, toen Habib weder naar de Westkust vertrokken was, en het Nederlandsch stoomschip *Maas en Waal* ter reede van Groot Atjeh verscheen, dat hem werd opgedragen, buiten voorkennis van den Grootvizier, onderhandelingen met de Hollanders te openen.

Dat was Habib te machtig. Het gezag deelen met zijn vijand Tibang, wilde hij niet; hij zag duidelijk in, dat een oorlog met het Nederlandsch Indisch Gouvernement onvermijdelijk werd en hij geen invloed ten goede meer kon uitoefenen. Beter dan te blijven, was het dus weder naar Mekka terug te keeren, te midden van de schriftgeleerden, naar wie zijn harte trok.

Met het stoomschip *Patti* stak hij over naar Pinang en van daar per mail naar Arabië.

Na eenigen tijd bij den Sherif Abdoellah Bassah gelogeerd te hebben, reisde hij naar Constantinopel, waar hij bij den Sultan werd toegelaten van wien hij het commandeurskruis der Osmanieh-orde ontving. Te Mekka teruggekeerd, vernam hij, dat de oorlog tusschen Nederland en Atjeh was uitgebroken en de jonge Sultan aan de cholera overleden was.

Terzelfder tijd ontving hij van de gezamelijke hoofden der drie Sagies een brief, waarin zij hem, voor den tijd van zeven jaar, een volmacht gaven om namens hen te onderhandelen met andere rijken, ten einde hulp te erlangen tegen de Hollanders.

In die waardigheid van gevolmachtigde reisde hij met een groot gevolg en veel statie naar Europa en bezocht Constantinopel en Parijs. De gelden voor zijn uitgaven werden hem geregeld uit Pinang toegezonden, maar het succes van zijn tocht was gering. Het Turksche Gouvernement beloofde zedelijken steun, door een schrijven te richten aan den Koning van Holland, maar, daar de Europeesche machten de Atjehsche zaken bij schriftelijke overeenkomst geregeld hadden, achtte het zich niet bevoegd, zich in den oorlog te mengen.

Ook gaf het niets, dat hij de indirecte bemiddeling inriep van Sir Rutherford Alcock, lid van het Engelsche Lagerhuis, met wien hij vroeger had kennis gemaakt. Hij keerde dus naar Singapore terug, van waar hij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië zijn bemiddeling aanbood, zonder eenig antwoord daarop te ontvangen.

Toen besloot hij zelf naar Atjeh te gaan, al maakte de Hollandsche consul Lavino, die hem te Pinang, waar hij dikwijls bij den Engelschen Luitenant-Gouverneur Kolonel Anson dineerde, hem dit ook moeielijk, door hem daar met spionnen te omringen.

Na zijn hoofdhaar en baard te hebben doen afscheren en zich als Klingalees vermomd te hebben, reed hij op zekeren dag in het midden van het jaar 1876 naar het strand, waar hij een Atjeher ontmoette, die hem in een schuitje overbracht naar een ter reede voor Atjeh stoomklaar liggend scheepje.

Ter reede van Edi aangekomen, vernam onze held, die zich aan boord als een halfwaanzinnige Kling had aangesteld, dat zijn stoombootje moest worden onderzocht door de bemanning van een Hollandsch oorlogschip, dat daar lag, voor er gemeenschap met den wal mocht plaats vinden. Uit vrees herkend te worden, praaide hij een Atjehsche sampang, liet er zich stilletjes in afzakken en te Pedawa Pontong aan wal zetten.

Daar kreeg hij 50 vrijwilligers, die beloofden hem op zijn reis over land naar Groot Atjeh te vergezellen en te beschermen.

Die tocht was een ware zegetocht.

Overal werden aan hem, den afstammeling van den Profeet, groote eerbewijzen gebracht; overal werd hem het geld met volle handen aangeboden en overal schaarde men zich onder zijn banier.

Wat moet dat schilderachtig geweest zijn, die steeds aangroeiende troep krijgshaftige mannen, gewapend met geweer, klewang of lans, met gekleurde doeken los om het hoofd geslagen, met de vuile, openhangende baatjes vastgekleefd op de zweetende ruggen, met de wijde Atjehsche broeken opgehaald tot boven de bruine knieën, een en al spier. Met groote passen spoedden zij zich voort langs slingerende boschpaadjes door de half duistere Indische moeraswouden, of kronkelden als een bruine slang over het in zonlicht blikkerend strand, met links de vale duinen, overdekt met lage doorengegroeide struikjes, en rechts de oneindige, glinsterende zee.

En aan het hoofd, gezeten op een klein paardje, onze Willem de Zwijger in miniatuur, met zijn mooien Arabischen kop, overschaduwd door een groenen tulband, met zijn lang wit gewaad, in breede plooien neerhangende op zijn voeten, met den een of anderen geestdrijver sprekende over de groote geleerden of wetsuitleggers, zijn vrienden onder den hard blauwen hemel van Arabië.

Toen hij te Pedir aankwam, was hij in het bezit van 17000 dollars, en telde hij 10000 krijgers. Van daar richtte hij een schrijven aan de hoofden van Groot Atjeh en vroeg hij, of zij hem en zijn macht in hun gebied verlangden, en zoo ja, in welke kwaliteit.

Natuurlijk was het antwoord, dat zij hem gaarne zagen komen, en toen hij te Indrapoeri verscheen, werd hij als hun leider en hun aanvoerder in den oorlog uitgeroepen.

Doch ook toen ging het weer even als vroeger, en werd alles, wat hij ondernam, door naijver en twist onder de grooten van Atjeh bedorven. Wel werd hij op een vergadering in de Missigit te Montassik op nieuw als legerhoofd bevestigd, maar het was er verre van, dat allen zich aan zijn bevelen onderwierpen. Panglima Polim trok zich terug, nadat Habib vier maal met de Hollanders was slaags geweest; en toen hij den post Kroeng Raba omsingelde en Oleh-leh en Kota Radja bedreigde, bleven vele radjas in gebreke hem den noodigen steun te verleenen.

Hij werd dan ook door Generaal van der Heijden terug geslagen, al was zijn troepenmacht ook grooter dan er ooit te voren op Atjeh eene voor de vrijheid had gestreden, en al vocht hij ook zelf nog zoo dapper mede. Bij een der laatste gevechten, die hij leverde, scheelde het zelfs weinig, of hij was in 's vijands handen gevallen, toen zijn troepen op de vlucht sloegen. Door zich op den grond te werpen en zich als een gesneuvelde voor te doen, wist hij aan het oog der Hollandsche soldaten te ontsnappen.

Uit al die nederlagen leerde hij, dat het verzet onmogelijk kon worden volgehouden, en daarom sloeg hij aan de weder te Montassik verzamelde hoofden op nieuw voor, den strijd op te geven en vrede te sluiten.

Toen zij daaraan geen gehoor wilden geven, besloot hij nog eenmaal de kans te wagen, en te trachten de Europeanen ten minste uit de XXII Mockims te houden. Hij versterkte Montassik zoo goed hij kon en legde bij Anagaloeng een linie van verdedigingswerken aan, die uitmuntten door de wijze, waarop hij van het terrein gebruik had weten te maken. Nadat ook dit gebied, na dappere verdediging was verloren gegaan, gaf hij voor zich alle hoop op en deelde dit aan de 12 vereenigde Oeloebalangs mede. Slechts vijf hunner waren tot vrede geneigd; de zeven anderen wilden den strijd blijven voortzetten.

Hij liet hen aan hun lot over en opende onderhandelingen met den één-oogigen Generaal.

Wij hebben hem daar toen te Anagaloeng zien aankomen met zijn witten tulband op het hoofd, zijn lange zwarte jas met zwaar goud passement belegd, waarop zijn orden schitterden, zijn met diamanten bezetten sabel aan den gordel. Hij werd vergezeld door eenige vrouwen en een vijftig volgelingen, en gevoelde zich in ons bivak te midden van onze, onder de wapens staande troepen, ten volle op zijn gemak. Zijne beschaafde manieren en waardige houding troffen ons toen. Maar toen wij hem in de raadzaal van den Generaal zagen zitten, te midden van de radjas van de Noordkust, die zich vroeger de gelijken gevoelden van den Sultan, en wij zijn trotsche, hooghartige houding en hunne beleefde, onderdanige manieren opmerkten, begrepen wij eerst recht, welk een eerbied en ontzag een

Sajid nog weet in te boezemen, zelfs al is hij een afvallige in den heiligen strijd; hoe groot het prestige is, dat hij, alleen door zijn afstamming van den Profeet, bij den Muzelman bezit.

Het resultaat der onderhandelingen was, dat Habib zich met een ruim maandgeld naar Djeddah zou begeven, om daar als een rustig burger te leven.

Hij ging er rusten van zijn zwerftochten over den aardbol bij zijn nu oude en rimpelige eerste liefde, zijn Sjarifa Fatina, die hem er opwachtte, als Penelope haar Ulysses.

Waar een man als hij geen eensgezindheid wist te behouden onder de hoofden van die één kleine vallei, is het begrijpelijk, dat wij daarin tekort schoten, toen het krachtig militair beleid van Generaal van der Heijden werd vervangen door een parlementeerend civiel bestuur. Waar een Sultan slechts gehoorzaamheid kon verkrijgen met de wapens in de hand, verdween die ook voor ons, toen wij onze wapens ongebruikt lieten. En verder dan ooit zijn wij er nu van verwijderd, die gehoorzaamheid weder te kunnen inboezemen, en de punten Indrapoeri, Sjerrah, ten Zuid-Zuid-Oosten van den Goudberg en Baraboe, tusschen Pedir en Gighen te bezetten, die Habib tot het in toom houden van al die onafhankelijke vorstjes door ons geoccupeerd wilde zien.

In Habib Abdoe'r Rachman zien wij een voorbeeld van den grooten invloed, dien een nakomeling van den profeet op de bevolking van Atjeh weet uit te oefenen, en van de heilige vereering, die hem daar ten deel valt. Als vreemdeling stond hij buiten de Atjehsche partijen en was hij gevrijwaard voor concurrenten onder dit hopeloos verdeelde volk; als Sajid stond hij boven allen, en zijn hand te mogen kussen werd gaarne betaald met rijke geschenken in levensmiddelen en geld. Als wetgeleerde overtrof hij de priesters in kennis; in wereldwijsheid en ontwikkeling stond hij hooger dan de meest verheven Oelama.

Komende uit het heilige land, omstraald door een mysticken, heiligen glans, voor een ieder onwederstaanbaar door zijn redenaarstalent, zijn geleerdheid en zijn menschenkennis, had hij in het meer dan ooit verwarde en verbrokkelde Sultanaat op Noord Sumatra een geestelijk *reveil* weten te wekken, waarvoor de onderling onafhankelijke en op elkaar naijverige hoofden den rug hadden moeten buigen.

Hun weinig gevestigde macht ondermijnde hij nog meer door alle zaken van eenig belang te trekken voor zijn geestelijke rechtbank; hun inkomsten, grootendeels uit hun rechtsmacht en rechtspraak voorvloeiende, had hij besnoeid. Zijn overwicht stelde hem in staat een soort van centralisatie in te voeren, zooals sedert de machtige sultans van vroegere eeuwen niet had bestaan, maar schokte tevens de reeds zoo zwakke grondslagen van het wereldlijk gezag der Oeloebalangs in Atjeh op voor hen onrustbarende wijze.

Vóór zijn komst hadden de twee partijen, die van het geestelijk en die van het wereldlijk gezag, elkander vrij wel in evenwicht gehouden; door zijn invloed was die der eerste — zoolang hij op Atjeh het bewind voerde in hem gecentraliseerd — overmachtig geworden.

Doch toen de groote oorlog uitbrak en hij niet meer op Atjeh aanwezig was, ontbrak ook alle leiding onder de benden, die zich op aanstoken der wetgeleerden met onstuimigheid wierpen op onze bajonetten. Dat zij onmachtig bleven ons ten tweeden male in zee te jagen, werd daaraan toegeschreven, dat zij zich niet bekeerd hadden van hunne booze werken. Het is geen wonder, orakelden de Oelama's, dat Allah onze wapenen niet steeds doet zegevieren, waar hij zooveel boosheid aan ons volk te bezoeken heeft.

Maar toen ook Habib werd verslagen, na op Atjeh te zijn teruggekeerd en de leiding van den tegenstand in handen te hebben genomen, waren noch eerzuchtige bendehoofden, noch dweepzieke Oelama's in staat den stroom der terugkomende bevolking naar de Benedenlanden te keeren en scheen het of de Kafirhaat was ondergegaan in lust op winst en in een gevoel van onmacht tegen het onvermijdelijke.

Hoe het gekomen is, dat de toen onmachtige geestelijke partij langzamerhand weder in invloed wist toe te nemen op den grond, die door Habib's vroeger bestuur zoo bijzonder geschikt was gemaakt voor haar groei, hopen wij u hieronder duidelijk te maken.

Een blik op het leven en werken van Teungkoe di Tiro zal daartoe het meest geschikte middel wezen. Vooraf dienen wij echter iets te zeggen, over het ontstaan en de vorming van de Oelama-partij, waarvan hij zulk een eminent representant was. Dr. Snouck Hurgronje zal ons daarbij weder tot leidsman zijn.

„Mijn kind kom ik u overgeven, onderwijs het, sla het, als het maar niet kreupel of blind wordt, het overige zij naar uwe beslissing."

Zoo spreken de ouders, die hun 6 à 7 jarig zoontje of dochtertje ter schole brengen bij den teungkoe, den geestelijke. Met die macht bekleed heeft hij weinig moeite met zijne leerlingen, die — zij het dan ook op minder goeden grond — tegen hem opzien als onze jonge Katholieken tegen den getabberden priester, dien zij vanaf hun geboorte in eigen huis zagen behandelen als een geëerden gast en raadgever en als een meer of minder streng zedemeester zagen optreden tegen hun ouders. Onder het opdreunen van spreuken uit den Koran, onder het tobben met het arabisch letterschrift en het van buiten leeren der godsdienstige voorschriften gaan een paar jaren voorbij en dan wordt de schooltijd besloten met een groot feest, spoedig gevolgd door de besnijdenis, waarop den leermeester, behalve de gewone gaven, ook nog eenige dollars in de handen worden gestopt.

Zoo wordt de eerbied en het ontzag voor alles wat geestelijke heet, voor de heilige schriften en het opvolgen der zeven steunpilaren van het geloof, reeds vroeg en voor goed in het gemoed van den Atjeher geplant.

Volgens bovengenoemden geleerde vinden vele rijke en voorname lieden, dat zij met dit onderwijs nog niet genoeg hebben gedaan voor het zieleheil van hun zoon en achten het betamelijk, dat hij zich wijdt aan de beoefening der heilige theologische wetenschap, niet om later eene geestelijke betrekking te vervullen, maar om opgeleid te worden tot die invloedrijke positie van halven heilige, welke een Oelama inneemt.

Die wetsgeleerden zitten steeds vooraan bij alle feesten, daar ieder feest een godsdienstig karakter draagt; zij worden door alle jonge dochteren tot bruidegom begeerd; wat zij verkondigen wordt als waarheid aangenomen, en waar zij zondigen tegen de voorschriften, die zij aan anderen stellen, worden zij verschoond met het gezegde: „hij zal daarvoor wel den een of anderen geleerden tekst hebben, maar voor ons is het iets anders."

Zij worden geëerd door inachtneming van zekere eerbiedige vormen, door vrome gaven, door dat men zich in hunne tegenwoordigheid van goddelooze practijken te onthoudt, en de Oelama's zijn hunnerzijds van jongs af gewoon, minstens één oog voor de boosheid hunner landgenooten te sluiten, mits die aan hunne algemeene vereering maar niets laten ontbreken. Zij gelden bij de groote massa niet alleen als betere kenners en getrouwere beoefenaars van den godsdienst dan zij, maar bovendien als personen, die min of meer de beschikking hebben over de schatkamer

van Allah's genade. Hun gebed meent men, brengt zegen en vloek, genezing en ziekte; immers kennen zij de door Allah voor de bereiking van verschillende doeleinden vastgestelde formules, en is hun levenswandel vroom genoeg om aan die woorden de noodige kracht te verleenen.

Zelfs waar een onkundig geletterde eerlijk genoeg is om het verzoek eener moeder om eene „belezing" van haar zieke kind af te wijzen, daar maakt de naïeve aandrang der moeder: „ach wil toch maar wat blazen" verder verzet onmogelijk. Zelfs de adem van iemand, die met schrifturen weet om te gaan en zijne ritueele plichten vervult, geldt den onwetenden als heilzaam.

Zulk een positie is zeker benijdenswaardig en straalt een glans van godsdienstige deftigheid af op de familie waartoe een Oelama behoort.

Dus worden de jongelingen onder de leiding en leering gesteld van den een of anderen hooggeroemden wetsgeleerden professor, en ter wille van hunnen lateren invloed in den kampong waaruit zij stammen, worden zij liefst gezonden naar ver verwijderde academies. Zoodoende ontloopen zij gevolgen van de waarheid, die er gelegen is in de ook op Atjeh geldende spreuk; geen profeet wordt geëerd in zijn eigen land.

De jongelui uit Pedir, het land waar de Oelama bloeit, trekken dus naar de godsdienstscholen in Groot-Atjeh en die uit laatstgenoemde vallei gaan naar een der zes hoogescholen in het Pedirsche.

In kampong Tiro vindt men daar de voornaamste. De invloed der Oelama's die er wonen of na omzwerven door Noord-Sumatra terugkeeren, de heiligheid van de graven van hen, die daar sterven, is zoo groot, dat die kampong een soort van vrijplaats is geworden voor allen, die in inwendige twisten betrokken zijn, en onder hare wuivende palmboomen vijanden elkander als op neutraal terrein kunnen ontmoeten. De meest geachte wetsgeleerde voert daar den scepter en hij doet de wettige hoofden der kuststaatjes sidderen en dwingt hen zijne bevelen op te volgen of zijne handelingen toe te laten.

De jonge studenten wonen er gezamenlijk in een huis, dat in ettelijke kleine kamertjes is verdeeld en onder de hoede staat van een huisbewaarder, die tevens dienst doet als repetitor. Zij houden weinig of geen gemeenschap met den kampong, waarin de universiteit staat, zorgen voor hun eigen voeding en wasch, — en zijn dan ook zoo vuil en schurftig als maar mogelijk is. Gezamenlijk of alleen ontvangen zij de lessen van hun voorganger en verdiepen zich in godsdienstige beschouwingen. De band, die hen bond aan hunne familie, wordt al zwakker en zwakker en de geringe notiën, die zij van huis uit mochten hebben medegebracht over wat eerbaar en niet eerbaar is, gaan totaal verloren.

Sommigen hunner vormen later nieuwe sekten, die den strijd aanbinden met de bestaanden en waartegen dan de hulp der Oeloebalangs wordt ingeroepen, even als dat in de 17e eeuw geschiedde in ons dierbaar vaderland. Anderen trekken predikend het land door en weten de bevolking op hun hand te krijgen, als het den Oeloebalang niet gelukt door practische handelingen de beweging te smoren, waartegen hij theoretisch niets vermag.

Een groot man in die richting was Sjeh Abdoel bin Djaali, Teungkoe in de kampong Tiro, de bij ons maar al te wel bekende Teungkoe di Tiro. Hij was vroeger de rechterhand van den beroemden Teungkoe di Tiro Mohammed Amir, dien hij opvolgde. Hij verzette zich al dadelijk tegen onze vestiging in zijne nabijheid, toen wij in 1876 te Pedir een benting bouwden, en trotseerde den vorst van dat rijk door een jaar later opnieuw aanslagen te doen op onze vaste punten te Segli en te Pedir, die door kapitein Vetter verdedigd werden. Eene expeditie trok toen het land in om de kampong, waar de Teungkoe heette te huizen, te tuchtigen. Wel werden er eenige dorpen verbrand, nadat een hevig verzet was bedwongen en onze troepen des nachts door in het wit gekleede scholieren waren beschoten, maar de kampong Garoet, waarom het te doen was, werd niet bereikt en bleef ongemolesteerd, omdat de vorst van Segli zijn onderwerping aanbood, en beloofde den Teungkoe uit te leveren. Natuurlijk gebeurde dat niet. Zoo iets is dan ook niet van een Oeloebalang te verwachten, want zulk een daad zou in het oog van het volk gelijk staan met vadermoord.

Nauwelijks waren onze troepen weer ingescheept of de beschieting van onzen post begon van voren af aan en in het begin van 1880 moest de marine kampong Baroe in Segli met haar vuur tuchtigen, omdat zij met Teungkoe di Tiro heulde.

Weder een jaar later vinden wij dien Oelama voor onze benting te Samalanga, waar hij, in verbond met Njaq Hassan, de bemanning van een sloep liet aanvallen; voor welken overval de vorst, die er niets tegen had kunnen doen, met 2000 dollars boete werd gestraft. In het einde van 1882 trokken daar weder een 3000 Moslemin te samen, die opnieuw moesten worden uiteengejaagd en waartegen het wettig hoofd bij ons bescherming zocht.

Doch al de last, dien Teungkoe di Tiro ons ter Noordkust bezorgde, haalde niet bij hetgeen hij tegen ons op Groot Atjeh ondernam.

Toen, na de verovering van dat gewest, de gedeeltelijk uitgeweken bevolking schoorvoetend begon terug te keeren, waren daar tevens avonturiers, als Toekoe Oemar, Njaq Hassan enz., enz., heengetrokken, om, onder het bevechten der Hollanders, tevens te trachten van den verwarden toestand ten eigen bate gebruik te maken. Zoolang generaal van der Heijden het bestuur in handen had, ontbrak hun de gelegenheid tot eenige actie op groote schaal, doch toen na zijn vertrek onze invloed verslapte, kwamen wel enkele vroegere bewoners terug, maar nam de bedrijvigheid van die bendehoofden ook steeds grooter verhoudingen aan. Aan de organisatie hunner troepen ontbrak echter veel. Wel wisten zij de Kampong-bevolking te dwingen in hun onderhoud te voorzien, maar dit geschiedde weldra met weerzin, te meer omdat zij, onder voorgeven van tegen de Kafirs te vechten, zich aan allerlei buitensporigheden en afpersingen te buiten gingen en alles behalve uitmuntten door een godsdienstigen levenswandel. De wetsgeleerden begonnen toen te verkondigen, dat om dringende aanspraken te kunnen doen gelden op de bevolking tot het voeren van den heiligen oorlog, die gevoerd moest worden op de door Allah gewilde wijze, zoowel wat aangaat het opbrengen van geld als het verdeelen van buit. Er moesten leiders zijn om de actie van al de benden te besturen met de belangen van den godsdienst en zijn belijders voor oogen. Slechts zij waren daartoe in staat en Teungkoe di Tiro was onder die werkzame geestdrijvers de werkzaamste van allen.

Krachtiger dan vroeger klonken hunne verwijtingen, zegt onze leidsman, tegen de Oeloebalangs, die zich meestal indolent binnen hunne landpalen opgesloten hielden, en tegen een deel der bevolking, wijl het aardsche voordeelen boven hemelsch loon stelde, traag was in werken der bekeering en weinig steun verleende aan de krijgers. „Wat u vroeger tot verontschuldiging diende, dat gij niet opgewassen waart tegen de macht der Kafirs en dat het den wil van Allah was u aan hen te onderwerpen, dat is een ijdel woord gebleken, want ziet, de Hollanders zijn

teruggetrokken binnen hunne verkleinde liniën en wij staan niet tegenover een overmacht."

„De Koran schrijft voor", predikte de Teungkoe, „dat iedere gemeente op bevel van haar hoofd verplicht is, door kracht van wapenen den godsdienst, of althans de heerschappij der Moslemin over anderen uit te breiden, en dat daartoe het hoofd zorg te dragen heeft voor de vorming van een staand leger en het aanwerven van vrijwilligers. En ook is bepaald de verplichting, dat een ieder gehouden is zich ten uiterste tegen aanvallen van ongeloovigen te verdedigen. Welnu, ik ben dat hoofd, en uw jonge Sultan daar in Kemala gaf mij een lastbrief als regelaar der zaken van den Godsdienst in Groot Atjeh.

„Staat op gij allen, die haat en afschuw voor den ongeloovige koestert in het hart; herbouwt uwe door hem verwoeste moskeeën; houdt den eeredienst hoog en maakt u door bestrijding der volkszonden waardig tot een strijder voor Allah's naam.

„Aan uwe goddelooze vermaken moet een einde komen, een ieder moet gereed zijn de scharen der vrijwilligers te steunen, hunne versterkingen op te bouwen, hen van gevaar te verwittigen, in hunne nooden te voorzien en klachten over hen aan te brengen bij den Oelama onder wien zij ressorteeren."

Zijn stem werd gehoort; van de Noord- de West- en de Oostkust vloeide hem het geld voor den heiligen krijg in ruime mate toe en talrijk waren de heethoofden, die zich schaarden onder zijne vanen.

Ruim werden zij betaald, maar streng was ook de discipline, die hij over hen uitoefende. Een ieder werd eerst bekeerd en van een instructie voorzien voor hij in zijne gelederen mocht strijden.

Met een aldus gevormd staand leger, gesteund door een goed gewapende reserve van kampongvolk, kon hij met nadruk de hoofden aansporen ten oorlog te trekken of ten minste geldelijke bijdragen over te maken. En wie hiertoe onwillig bleef, stond aan de vijandigheden zijner lieden bloot.

„Het Atjehsche volk handelt slechts volgens de beslissing der Oelama's, die hun wetenschap afleiden van Allah en zijn Gezant", waren woorden, die hij met recht uit zijn pen mocht laten vloeien, want hij bewees ons die door daden.

Die daden zullen wij hier niet nader vermelden. Een enkele willen wij echter in herinnering brengen, omdat daaruit zoo overtuigend blijkt de suprême minachting, die hij voor ons gevoelde. Binnen onze geconcentreerde linie lag te Kota Radja Bedil een heilig graf, dat verondersteld werd dezelfde heilzame macht uit te oefenen, welke in het bezit was geweest van den wetsgeleerde, die er in begraven lag. Daarheen slopen Teungkoe di Tiro's volgelingen om er te bidden er daar versterkten zij zich op geduchte wijze.

Marktplein in een Atjehsch dorp (kampong Oleh-leh, landschap Moraksa.)

Generaal van Teyn had daar natuurlijk geen vrede mede en gebood den overste Vetter die ongenoode gasten te verdrijven. Dit gelukte dan ook na een ernstig gevecht tot groote verontwaardiging van den aanvoerder der Moslemin. Deze schreef een brief aan onzen Gouverneur, waarin hij meldde, dat hij ten zeerste vertoornd was, omdat hij gestoord was geworden bij het bezoeken der heilige graven en waarin hij eischte, ook bij andere heilige graven met zijne volgelingen gedurende eenige dagen te kunnen bidden, zonder verder door ons te worden lastig gevallen, tot tijd en wijle hij ons voor goed van Atjeh zoude hebben verdreven. Hij eindigde met de opmerking, dat wij niet handelden als de Engelschen en Amerikanen en dat hij ons aanraadde ons te bekeeren en muselman te worden.

Tragisch was het uiteinde van dezen man, die met woord en pen en zwaard tot aan zijn dood toe streed voor een geloofsovertuiging die hem heilig was. De gelden,

die hem voor den strijd tegen de Kafirs werden opgebracht, beheerde hij naar recht en billijkheid en de 500 dollars, die Teuku Oemar hem „als een kleine geschenkje" deed toekomen van de bijdragen voor de bemanning der *Hok Canton* ontvangen, wilde hij niet aannemen voor hem een volledige opheldering omtrent den oorsprong daarvan gegeven was.

Slechts op aandringen van dit bendehoofd wilde hij toestaan, dat de Atjehsche hoofden binnen de linie, die door hem als ongelooviger beschouwd werden, omdat zij met de Kafirs in vrede leefden, naar Kotaraja trokken om met den pretendent-Sultan te onderhandelen.

De toestemming daartoe verleende hij eerst, toen het hem duidelijk was gemaakt, dat er dan meer geld zou overblijven voor zijne bestrijding der Hollanders, omdat de Sultan dan het noodige uit hunne handen in plaats van uit zijn krijgskas zoude ontvangen. Op de groote gastdienstige maaltijden, die hij deed aanrichten bij zijn rondreizen door het land, sprak hij in vurige taal tot de aanzittenden en wekte hen op tot den „prang sabil". In popelaire geschriften behandelde hij het zelfde onderwerp en gebood een ieder goed en bloed veil te hebben voor de heilige zaak, die in Atjeh alle andere belangen in de schaduw moest stellen, en waar het noodig was schroomde hij niet zijn volgelingen voor te gaan op het oorlogspad.

Zelfs toen hij met een braadend vergif in de ingewanden neerlag op de koele zerk, die te Anagalueng het graf van een Kafir hoofdman had gedekt, ging hij voort ernstige vermaningen te geven aan zijne volgelingen, en zijn zoon, die hen het moordend gif had toegediend, uit woede over de berispingen die hij van zijn vader had gekregen, op het hart te drukken zich te laten leiden door den wijzen raad der Oelama's, van wien alleen heil te verwachten was hier op aarde zoowel als in het paradijs.

Als eenmaal door ons toedoen vrede en verdraagzaamheid zal heerschen op Atjeh en wij, Hollanders en Christenen, scharen [illegible] aannen en vrouwen zullen zien neerknielen bij zijn graf, naakte bruine armen ten hemel zien verheffen uit *losaangezette* donkere gewaden, de ravenzwarte hoofden zien neerbuigen op den grond en tranen zien vloeien uit vurig schitterende donkere oogen, laten wij ons dan stil en eerbiedig terug trekken van die plaats, waar wij niet behooren: want daar voldaet dan een onwetend, in fanatisme opgevoed volk aan de heilige inspraak van het hart door te verceren en te aanbidden wat het van uit zijn standpunt met recht gevoelt te wezen: groot en heilig.

Wat wij tot nu toe schreven, had in hoofdzaak tot strekking een denkbeeld te geven van den hopeloos verwarden bestuurstoestand, die in de vallei van Groot-Atjeh heerscht en tevens de grondgedachte duidelijk te maken, waarop het uit zoo veel besproken en somtijds zoo heftig afgekeurde stelsel van generaal Deijkerhoff berust.

Toen wij binnen onze geconcentreerde linie terugtrokken, was het voor een ieder duidelijk, dat onze invloed op de staatjes in de Atjeh-vallei zeer zou afnemen; doch dit nadeel werd geringer geacht dan de inspanning aan het krachtdadig optreden verbonden, waardoor wel de vijanden verdreven werden, daar waar zij het hoofd opstaken, maar die te groot geoordeeld werd om vol te houden tot de toestand, die eenmaal onder generaal Van der Heyden had bestaan, opnieuw zou zijn verkregen.

Het was tronwens de vraag, of zulk een toestand wel weder zou kunnen worden bereikt. De vijandelijke partij wilde van geen toenadering weten, al werd haar ook zijdelings eene herstelling van het Sultanaat voorgespiegeld, en de bevolking in het bezette terrein toonde zich meer en meer vijandig gezind.

Om die redenen besloot het Opperbestuur een meer beperkte stelling in te nemen, het bestuur in Atjeh onder een militair hoofd te vereenigen, de posten te Samalangan en te Telok Semawé op te heffen en vermindering te brengen in het aantal civiele ambtenaren.

De vijandig gezinde kuststaatjes zouden van in- en uitvoer worden uitgesloten en tijdens de werkzaamheden aan de nieuwe geconcentreerde linie werd eene blokkade voorgeschreven.

Die blokkade, slechts gedeeltelijk in toepassing gebracht, had echter weinig invloed op de vijandelijke partij. Zij werd dan ook, na het voltooien der linie, opgeheven, om tegenover de kuststaatjes een vrijgevige politiek te kunnen volgen. In- en uitvoer zou daar geheel worden vrijgelaten en er zou geen interventie meer plaats hebben in de binnenlandsche aangelegenheden dier landschappen. In Groot-Atjeh zou van uit de linie een gereserveerde houding tegenover de strijdlustigen worden aangenomen, en met de hoofden zou men trachten aanraking te verkrijgen en hun de overtuiging in te prenten, dat de nu ingenomen positie voor goed zou blijven bezet.

De hoop faalde, dat de hoofden van het verzet langzamerhand welwillend gestemd zouden worden en ons bestuur zouden leeren verkiezen boven hetgeen vroeger door den Sultan werd geacht te zijn uitgeoefend.

Wij waren geïsoleerd en wij bleven het.

Die positie was op den duur voor een overheerschend ras, als het onze in Insulinde van nature is, verre van aangenaam en ook verre van gunstig voor ons prestige en daarom kwam men op het idée er eenige wijziging in te brengen door het beginsel van het herstel van het Sultanaat onder ons protectoraat tot basis onzer handelingen te maken. Ook besloot men als middel van bestraffing, waar noodig, de kust voor uit- en invoer te sluiten, want de rust, die daar gedurende de periode van afzondering had [illegible] voordeelen [illegible] aanval betraid, was reeds spoedig weder verstoord.

De resultaten, door onze onderhandelingen met den pretendent Sultan verkregen, waren zoo goed als niihil en de onderzoekingen van Dr. Snouck Hurgronje bewezen later, dat zij niet anders wezen konden. Die met het hier en daar sluiten der kusten belaakt, waren daarentegen zoo gunstig, dat de Regeering besloot een scheepsvaartregeling in te voeren, waardoor in vijf havens controle kon worden uitgeoefend op in- en uitvoer en gelegenheid verkregen de staatjes te dwingen onzen wil te volgen. Daardoor hoopte men dan tevens het nog steeds voor onze vertoogen onwillige Groot-Atjeh op zijn beurt te isoleeren en te omringen met landschappen, die door de scheepsvaartbepalingen gedwongen zouden worden onze zijde te houden. Dan zou dat broeinest van verzet eindelijk genoodzaakt kunnen worden de richting te volgen, die ons bestuur, 't zij al of niet met herstelling van het Sultanaat, tot verdere pacificatie zoude willen inslaan.

Doch ook die schoone verwachtingen werden voorloopig niet bewaarheid.

Onze geconcentreerde linie was vroeger reeds voortdurend het doel geweest van vijandelijke aanslagen der Moslemin. Zij hadden versterkingen opgeworpen, waarnit onze posten door hun artillerievuur werden bestookt en waartegen generaal van Teyn voor Kota Toesankoe reeds het hoofd gestooten had.

Later verontrustten zij onze communicatiebaan zoo zeer, dat het noodig werd een gedeelte daarvan buiten gebruik te stellen en een nieuwe straatlijn aan te leggen. Tevens

bouwden zij tegenover onzen post te Lamreng het sterke Kaloet.

Toen generaal Deijkerhoff dit deed aanvallen, moest ook hij onverrichter zake met een bebloeden kop binnen zijn linie terugkeeren en bleek de opgekapte strook daaromheen, bij acties buiten ons eigen terrein, voor den heen- en terugmarsch onzer troepen vele gevaren op te leveren.

Alles bijeen had het er nog niet veel van, dat wij de vallei van Groot-Atjeh isoleerden, maar waren wij het nog immer, die geïsoleerd bleven. In het door ons bezette en afgesloten terrein kon de rust wel gehandhaafd blijven, maar niet altijd verhinderd worden, dat de bevolking van onze vijanden last en nadeel ondervond. Dat er toen werd uitgezien naar een gelegenheid om verandering te brengen in den stand van zaken en om ten minste laatstbedoeld euvel te keer te gaan, is begrijpelijk genoeg.

Die gelegenheid deed zich zelfs zeer ongezocht voor. Toekoe Oemar had reeds vroeger zijn verlangen te kennen gegeven zich aan ons te onderwerpen, maar aan zijne voorstellen was geen gehoor verleend, omdat hij te veel op zijn kerfstok had.

Eerst als hij zich gedroeg als een rustig burger zou hij in de termen vallen om behandeld te kunnen worden als de velen, in de Indische krijgsgeschiedenis genoemden, die na tegen ons de wapens gevoerd te hebben, door ons weder in genade werden aangenomen en tegen onze vijanden aangewend, ook nadat zij somtijds meer dan eenmaal onze zijde voor die van de tegenpartij hadden verruild. Doch toen hij de Moslemin uit zijn eigen gebied verdreven had, omdat zij de marktgangers beroofden, die gebruik maakten van de vergunning, goederen binnen de linie naar buiten te vervoeren, en hierop wees, als bewijs hoezeer hij hun overheersching moede werd, was de tijd gekomen om te onzen behoeve van zijne diensten gebruik te maken en hem de zuivering van de IX Moekims en het veroveren van Kaloet op te dragen.

Met de geweren, die hij daartoe van ons leende, en den steun, door onze artillerie en reservetroepen verleend, gelukte hem dit volkomen.

Nu wij wat meer van de toestanden in Atjeh weten, behoeft ons dat niet te verwonderen.

Als de Oelama's de bevolking om onze linie ophitsen tot den heiligen strijd en benden Moslemin zich daartoe in de kampongs verzamelen, is ieder rechtgeaard man genoodzaakt aan hun oproeping gehoor te geven en de strijdenden te steunen. En komen de Kafirs binnen hunne dorpen, dan weifelt niemand het voorschrift van den Koran te volgen en hen te verjagen; zelfs de hoofden, die uit den aard der zaak de Moslemin liever zien gaan dan komen, kunnen zich tegen zulk een beweging niet verzetten en moeten wel bonne mine à mauvais jeu maken.

Maar als een Atjehsch hoofd, met Atjehsche volgelingen,

Atjehsche benting Kaloet (vóórwal.)

voor een kampong verschijnt, waarin de Moslemin — die toevloed van vreemde heethoofden uit andere kampongs en andere landschappen — tijdelijk het hoogste woord voeren, dan wordt het geval geheel anders. De rustige bevolking wijdt zich liever aan den landbouw dan aan den strijd; de groote kosten, waarop de heilige heeren haar jagen, draagt zij liever niet en gaarne volgt zij nu den wijzen raad van hun hoofd, zich neutraal te houden in het gevecht tusschen Oemar en de Moslemin en gevoelt zelfs geen „Gewissensbisse" den eersten tegen de anderen te steunen. Na eenig schieten over en weer moeten dan de geestdrijvers verdwijnen en ook de sterke punten verlaten, die zij bezet hielden, omdat hun dan daar geen vivres en verdere steun worden aangebracht. En als Toekoe Oemar, de groote zuiveraar, daarenboven de nog onwillige hoofden der dorpen en districten een zakje dollars aanbiedt om hun neutraliteit of hun hulp te koopen, dan

rolt alles als van een leien dakje en verstuiven de vreemde geestdrijvers als kaf voor den wind.

Het middel, de Moslemin te laten bestrijden door Atjehers, bleek zoo afdoende te wezen, dat het ook eens in de XXVI Moekims kon worden beproefd. Daar Toekoe Oemar in dit terrein weinig invloed bezat, werd het beter geacht hieraan een driemanschap van met ons bevriende hoofden, Toekoe Neq van Marassa, Toekoe Nja Banta, panglima der XXVI Moekims, en Toekoe Tjoet Toengkoep, Oeloebalang der XIII Moekims, de leiding van het gevecht op te dragen. Maar dat liep heel wat minder gunstig af, dan in de XXV Moekims het geval was geweest, 't zij dat de ondersteuning, die wij hun verleenden, minder krachtig was, 't zij dat zij niet zoo goed wisten om te koopen als Toekoe Oemar, of wel dat hunne volgelingen niet zoo ruim werden betaald en zoo goed behandeld als die van laatstgenoemd hoofd. Onze troepen moesten eenige veroverde posities bezetten om te voorkomen, dat deze weder in handen van den vijand vielen en een lid van het driemanschap, Toekoe Tjoet Toengkoep nam zulk een vreemde houding aan, dat hij tijdelijk naar Melaboe moest verbannen worden. Zelfs waren wij genoodzaakt met een geheel bataljon en eenige artillerie uit te rukken, om de gemeenschap met een dier door ons bezette punten te herstellen, bij welke gelegenheid 1 officier en 3 minderen sneuvelden en 3 officieren en 32 minderen gewond werden.

Nu moest Toekoe Oemar, inmiddels met den naam van Toekoe Djohan begiftigd, maar eens toonen wat hij vermocht. En waarlijk, dat deed hij boven verwachting.

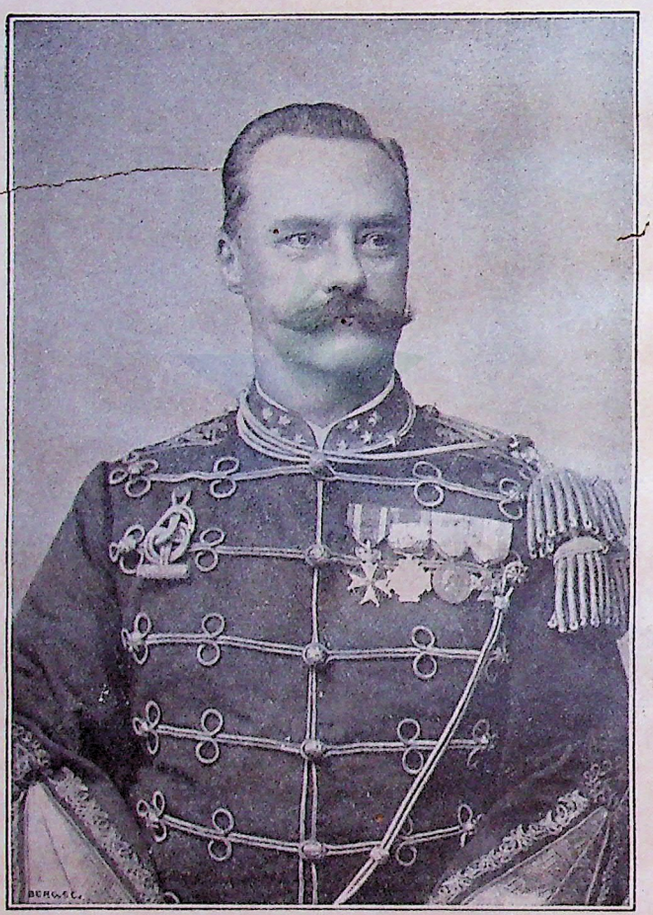

Generaal VETTER.

Zooals wij zeiden, waren er reeds eenige plaatsen door onze troepen bezet en na de door Djohan geleverde gevechten werd het noodig ook te Kroeng Gloempang voor onze soldaten een tijdelijke sterkte op te richten.

De veroverde posities in handen te laten van Toekoe Djohans volk ging toch niet aan. Daardoor zouden zijn strijders geïmmobiliseerd worden en die hadden wij noodig om tegen Toekoe Baid in de XXII Moekims te ageeren, want het nieuwe stelsel werkte zoo uitstekend, dat het jammer zou wezen het niet verder toe te passen, ook op terrein, dat niet onmiddellijk tegen onze linies aansloot.

Daarenboven moesten de troepen van Djohan, ook al bleven zij in de veroverde sterkten, toch dagelijks met de geconcentreerde linie in gemeenschap blijven, ten eerste ter wille hunner voeding en ten tweede terwille hunner ammunitie. Hun te veel patronen in eens te geven mocht niet, want zij waren alles behalve verzekerd, dat zij die niet aan den vijand verkoopen zouden, daar zelfs beweerd werd, dat onze eigene inlandsche soldaten zich wel eens aan die knoeierij te buiten gingen. Ieder man van onze hulptroepen kreeg dan ook maar 50 patronen mede en kon voor iedere leeg geschoten huls, als die tenminste nog rook naar het pas verschoten kruit, een andere patroon inruilen. Eindelijk gaf men het eenmaal veroverde terrein niet gaarne weder prijs, en om zeker te wezen, dat men het behouden zou, was het noodzakelijk het te dekken door stevige bentings, met kanonnen gewapend.

Voor de versterkingen, die vervolgens in de XXII Moekims veroverd werden, waren deze redenen nog klemmender en zoo geschiedde het dan, dat ook Anagaloeng en Senelop enz. door ons werden bezet en een paar tusschenpunten werden versterkt om de gemeenschap met die posities en met de geconcentreerde linie open te houden. Slechts de blokhuizen, die, tusschen onze tijdelijke bentings gelegen, de nieuwe afsluitingslinie voltooiden, werden geoccupeerd door onze Atjehsche bondgenooten.

Ook in de XXV Moekims zetten wij ons vaster in het terrein. Boekit Daroe, dat aanhoudend beschoten werd, werd verlaten voor Biloel, waar een versterking werd opgericht, waarvan wij boven eene afbeelding gaven.

Tevens kreeg Lamkoenjit een vaste bezetting, en hoewel de toestand niet overal even schitterend was, toch konden wij tevreden wezen met het behaalde succes, want binnen de oude linie waren wij als in Abrahams schoot en ook achter de buitenlinie had de bevolking weinig overlast van de Moslemin en toonden de hoofden zich gunstig gestemd.

Om dit succes nog duurzamer te maken, werd getracht die hoofden financieël aan ons te verbinden. Uit den aard van hun positie waren zij gekant tegen de Moslemin en de Oelamapartij, maar zij bezaten te weinig macht en te weinig geld om zich tegen dezen te verzetten, zoodra de bevolking zich aan hun zijde schaarde. Door den Moekimhoofden 25 gulden en den Oeloebalangs 400 gulden traktement toe te kennen, zoolang zij blijken gaven op onze hand te zijn, en de onruststokers weerden, kon er veel toe bijgebracht worden hun positie te versterken en hun

invloed als wettige bestuurders en handhavers der adat tegen de beroeringen der geestdrijvers, als voorstanders van de hoekom of geestelijke voorschriften, te vergrooten.

Aldus beschouwd, valt er veel te zeggen voor het stelsel Deykerhoff, mits het ware toegepast zonder Oemar met zijn kerfstok, en het zou waarschijnlijk goed hebben blijven werken, als er niet de noodzakelijkheid mede gepaard ware gegaan, dat wij met onze troepen het gezuiverde terrein moesten bezetten. Zoodoende brachten wij den gehaten Kafir weder te midden der fanatieke bevolking en gaven den Oelama's weder het middel in de hand om de gemoederen tegen ons in het harnas te jagen. De schermutselingen van Atjehers tegen Moslemin, door de hoofden met een goedwillig en door de bevolking minstens met een onverschillig oog aangezien, veranderden daardoor weder in een strijd van geloovigen tegen ongeloovigen. Zonder bij de bevolking te veel in discrediet te geraken, omdat zij geld aannamen van de Hollanders, zoolang dit geen invloed had op hun geloofsovertuiging en zij een deel dier gelden stortten in de kas voor de prang sabil, waren nu die loontrekkende hoofden genoodzaakt, ter wille van hun gezag, hun bereidvaardigheid te toonen tot het opvolgen van de voorschriften van den Koran, waar deze den plicht verkondigt eigen terrein tot het uiterste tegen invallen van Kafirs te verdedigen.

Voor een korten tijd waren zij machtiger gebleken dan de Oelama's, nu onze troepen zich weder door de Sagies bewogen, herkregen de laatsten weder hun invloed, en de arme, onwetende bevolking offerde gaarne opnieuw den wereldlijken voorspoed, onder de bescherming onzer bajonetten bloeiende, op voor het geestelijk heil, dat haar loon zou worden hiernamaals.

Zoo is naar onze meening het verraad van Toekoe Oemar niet een op zichzelfstaand feit, waarvan men de gronden nog niet weet of beoordeelen kan, maar is het een noodwendig gevolg van den geestelijken invloed, die onder de bevolking van Atjeh werkt. Dat wij van die werking niets bespeurden, is zoo vreemd niet. De aanraking met de bevolking buiten de linie was toch uiterst gering en ook al ware die grooter geweest, dan zou toch alle gisting op geestelijk gebied voor ons verborgen zijn gebleven, evenzeer als dat het geval was voor het opnieuw uitbreken van het verzet, gedurende den oorlog op Sumatra's Westkust in 1833 en vóór de opstanden in Bantam in 1850 en 1888. Vroeg of laat, met of zonder Oemars hulp, zou zich die geestelijke invloed geopenbaard hebben. De uitwerking daarvan kan slechts worden te keer gegaan door òf de bevolking, de hoofden en de wetsgeleerden, allen te samen, te overtuigen van onze overmacht, zooals generaal van der Heyden had gedaan, òf door jaren en jaren lang volgehouden bemoeiingen hen zoozeer van het voordeelige van ons bestuur te doordringen, dat wereldwijsheid en verlichting het bekrompen fanatisme vervangen.

Zoo zal er dan nu eene nieuwe keuze gedaan moeten worden uit de stelsels, die op of tegen Atjeh in praktijk kunnen worden gebracht. In ettelijke geschriften werden die aanbevolen of bestreden. Het is verre van ons, daaruit een keuze te willen doen, en aan mannen als den gouverneur-generaal van der Wijck en den Luitenant-Generaal Vetter kunnen wij dat in volle vertrouwen overgeven.

De dikke boom bij den Kraton. (Naar eene photogr. van Majoor VAN DER NOORDA.)

Mocht echter de lezer voor zichzelven hierover eene opinie willen vormen, dan kunnen wij hem als Paris stellen, wel niet voor drie verleidelijke godinnen als Venus, Juno en Minerva, maar toch voor de drie hoofdprincipes, waartusschen ons beleid nu wankelt.

Het eerste is: ruk de Atjeh-vallei binnen met grooter macht dan van der Heyden bezat: dring daarin door, dieper dan hij deed, zoodat gij Kemala verovert en Pedir in den rug komt, dat dan van de kust af tusschen twee vuren moet worden gebracht, en houd voor een ongelimiteerd aantal jaren steeds troepen en geld beschikbaar om uw overmacht onmiddellijk hardhandig te doen voelen, waar men blijken mocht geven er maar eenigszins aan te twijfelen. Volgens den heer Pruys van der Hoeven vinden

de militairen dat stelsel het schoonste, de Venus aan wie de appel moet worden gereikt.

Het tweede is: geef den strijd op, ontruim de geconcentreerde linie, betaal schadeloosstelling aan allen, die op uw woord vertrouwd hebben en zich daar vestigden of zich aan u onderwierpen, zoowel Europeanen, als Chineezen, vreemde Oosterlingen en Atjehers. Bouw nieuwe bentings om Oleh-leh en richt u daar op beperkter voet een vaste verblijfplaats in, waaromheen de Atjeher zijn versterkingen kan opwerpen en waarover hij zijne kogels kan laten fluiten. Dat kan dan niet wezen een rustige havenplaats, zooals het nu is, of het hoofdkwartier, waar reserve beschikbaar is om onmiddellijk te vertrekken naar die kustgedeelten, waar zij zal moeten optreden, maar slechts een enkel door militairen bezette post in vijandelijk land, steeds gereed vijandelijke aanslagen af te weren. Poeloe Weh of een andere plaats zal dan als zetel van bestuur moeten worden genomen. Dat zal op den duur goedkooper uitkomen dan het onderhouden van de nu bestaande linie, want veel van de troepen zullen terug kunnen keeren naar hunne huisgoden, onder de bescherming van de spaarzame godin Juno.

Of eindelijk: blijf waar gij zijt binnen uwe liniën, getrouw aan uw eens gegeven woord, even vast geworteld als de reuzenboom, die zich daar in het centrum van ons gebied verheft. Blijf het stelsel getrouw dat gij nu sedert tien jaren volgdet en wijk er niet van af, tenzij om nu en dan den opdringenden vijand eens even de scherpte van uw zwaard te doen gevoelen. Ga voort uw invloed op de kusten uit te breiden door uw scheepvaartregeling, waar noodig, te verbeteren, en neem in overweging of het niet goed zou zijn, een gedeelte van den in- en uitvoer te leiden over Kota Radja, hetgeen vroeger de macht gaf aan de havenkoningen, die zich verder al evenmin met het bovenstroomgebied der rivier bemoeiden, als wij sedert 1885 deden.

Waarde lezer, maak nu maar voor u zelven uit, of dit de ware wijsheid wezen zal, waarvan godin is de gehelmde en speerdragende Minerva.

HET VERTREK DER TROEPEN NAAR ATJEH.

Het is schier onmogelijk ons een denkbeeld te vormen van wat er omgaat in de hoofden en harten van hen, die op Java de troepen zien uitrukken en inschepen voor de een of andere gevaarvolle expeditie.

Batavia, Semarang en Soerabaja, hoe groot ook in oppervlakte door de uitgebreide, door inlanders en Chi-

4

Het zesde bataillon op weg naar de inscheepingsplaats te Semarang.

neezen bewoonde wijken, die er toe gerekend worden, zijn toch in ons oog slechts dorpen als Hilversum en Baarn, Oosterbeek of Velp, waarin villa naast villa tot woning strekt van het betrekkelijk gering aantal Europeanen, die er huizen. Dat kleine Europeesche publiek kent elkaar, zooal niet persoonlijk dan toch bij naam. De officieren bewegen zich daaronder als leden van eenzelfde groot gezin; op feesten en partijen geven zij den toon aan; door familiebanden en door huwelijken zijn zij met die burgermaatschappij verbonden, en tusschen burgers en militairen worden wederkeerig diensten en hulpbetoon verleend met groote vriendelijkheid en gastvrijheid.

Midden in dat rustig leven gaat de mare rond: onze troepen zijn in Lombok verraderlijk overvallen en afgemaakt; of: Toekoe Oemar nam de vlucht, na plannen beraamd te hebben alle Hollanders op Atjeh te vermoorden. Het bataljon en de batterij, die hier in garnizoen liggen moeten reeds morgen embarkeeren om hulp te brengen aan hunne bena de kameraden.

Dan staan plotseling alle zaken stil. De winkelier en de handelsman, de kantoorklerk en de ambtenaar, een ieder heeft kennissen of vrienden of maagschap daar in het land, waarboven het gevaar hangt als een dreigende donkere wolk, en een ieder voelt een aandrang zelf mede te willen uitrukken om hen voor den dood te beschermen. Als dan de trommen roffelen en de muziek speelt, de sectiën in breed front langs de zonnige, stoffige wegen naar de embarkementsplaats afmarcheeren en de kanonnen ratelen over de steenen, verzamelen zich daar de meesten der Europeesche bewoners. De een wenscht de hand te drukken van een goed vriend, de ander een woord of een tastbaar blijk van genegenheid en deelneming mede te geven voor een vader of een broeder, een derde zijn diensten aan te bieden om vrouw en kinderen van een der vertrekkenden liefdevol te huisvesten en allen willen tegenwoordig zijn bij de toespraak, die het hoofd van het civiel bestuur zal richten tot hen, die gaan strijden en lijden voor aller welzijn.

Groep kettinggangers.

Het is een eenig schouwspel. De donkerblauwe gelederen der soldaten met hunne door zonnebrand of van nature bruine gezichten, omvat in een lijst van lichtkleurige damestoiletten en schel witte heerenkleeding en dat alles omgeven door een breeden ring van inlanders en Chineezen, die dooreenkrioelen onder het vervoer van allerlei goederen, welke nog moeten worden ingeladen en waarin lange rijen van transportkarren breede voren snijden.

Boven dat alles wappert het bataljonsvaandel, reeds door zoo menigen kogel doorboord, en omhangen met een bloemenkrans, door blanke Europeesche handjes gevlochten.

Voor de troepen staan de civiele en militaire autoriteiten in groot uniform en nevens hen de burgercommissie, die gelden verzamelde en maatregelen nam, opdat den soldaten voor het vertrek een versnapering kon worden aangeboden. Niet met nieuwsgierigheid, maar met groote belangstelling en deelneming worden dan de woorden opgevangen, die getuigen van de vereering welke de burgerij

Sleepboot, prauwen met militairen naar de reede brengend.

gevoelt voor haar leger, die melden welke dappere daden het korps reeds volbracht en die spreken van het volle vertrouwen, dat opnieuw in hun offervaardigheid wordt gesteld.

En als dan de soldaten zijn ingescheept op de platboomsvaartuigen en de stoombootjes, die hen voortslepen zullen naar de reede, zich in beweging zetten, gaat er een luid hoera op onder Europeanen en inlanders, dat de klaagtonen overstemt van de vrouwen en kinderen, die haar man en hun vader wellicht voor het laatst aanschouwden.

DE STRIJD OM KALOET.

(Eene herinnering uit den Atjeh-oorlog).

In het zuidoostelijk hoekpunt onzer geconcentreerde linie ligt de voornaamste post, Lambaroe, waar de liniecommandant zetelt; 2.5 K.M. westwaarts de post Lamreng. Langs beide loopt de ceintuurbaan. Ten zuiden strekt zich de 1000 M. breede, zoogenaamd opengekapte terreinstrook uit. Die strook denke men zich niet als een groen hollandsch weiland, nog minder als een glad geraseerd tennisveld. Wanneer men ongeveer halfweg tusschen beide genoemde posten zuidwaarts afbuigt, vindt men eerst een strook laag en drassig land, dat in regentijden moeilijk begaanbaar is. Daarna stijgt het terrein langzaam, en geeft een verwarde massa alang-alang en struikgewas als terreinhindernis te doorworstelen. Plotseling volgt een moerassige terreininzinking van een 50 M. breedte. Daarop wordt de bodem weer hooger, zacht golvend, en de rimboe [1] hoe langer hoe erger. Deze hoogere, uit het lage land zich verheffende gedeelten zijn de laatste uitloopers der zuidelijk liggende heuvel- en bergketenen. Op de grens der 1000 M. breede strook ligt dan een stuk wildernis van ruim een K.M. omtrek, dat 3 à 400 M. ver als een wig in de strook dringt. In het centrum, op ongeveer 800 M. van de spoorbaan, hadden de Atjehers eene bijna onneembare versterking gebouwd, Kaloet geheeten. De juiste ligging was echter niet bekend in de dagen toen men pogingen aanwendde haar te nemen, nl. in Augustus—October 1892.

Van uit Lambaroe en Lamreng kan men de sawah tamelijk ver overzien, doch op eenige honderd meters afstand is het niet meer mogelijk ageerende troepen waar te nemen. Kleine benden vijanden kunnen er zich gemakkelijk ongezien bewegen tot op korten afstand van den spoorweg. De treinen werden toen ter tijde dan ook voortdurend op geweer- en zelfs lillakogels onthaald.

Een groot deel van het terrein vóór Kaloet werd herhaaldelijk vrij goed verkend, doch van de onmiddellijke omgeving of de benting zelve wist men al zeer weinig. De luitenant Brunt lag op een avond met een detachement maréchaussées, deze voortreffelijkste onzer krijgslieden, in hinderlaag tegenover Kaloet, werd daar hevig beschoten, maar stoorde zich daaraan weinig en nestelde zich te 4 uur 's nachts in eene der versterkingen in de bedding van het riviertje de Kroeng Kali, dat een paar honderd meter westwaarts langs Kaloet, en recht noordwaarts stroomt. Dikwijls is het riviertje droog; zoo ook toen. Men hoopte de Atjehers, die daar 's morgens gewoonlijk kwamen, in handen te krijgen of neer te schieten. De heeren versliepen zich echter, zoodat onze mannen ten 7 uur naar Lamreng terugkeerden.

Zulke nachtelijke verkenningstochten in vijandelijk, bijna onbekend en onbegaanbaar terrein zijn buitengewoon vermoeiend en gevaarlijk. Tot het goed volbrengen behoort zeldzame kalmte, groote onverschrokkenheid en nog een geheel ander soort moed dan de dapperheid bij een stormaanval over dag en op een zichtbaar doel.

— „Denk U een tropischen nacht, stil en zonder wind of onweer, een nacht zoo intens zwart en donker, als men in deze streken niet vindt. De zware poort van een post wordt zacht geopend; één voor één sluipt de patrouille van 12 of 15 man met een luitenant naar buiten, en verdwijnt onmiddellijk in de duisternis. Vooraan loopt een tenger, klein Javaansch sergeant, de karabijn gereed tot vuren, de muts vast op het hoofd gedrukt, en dit voorovergebogen, loerend naar de minste beweging, luisterend naar het zachtste geruisch. Hem volgen een paar man op den voet, dan komt de ziel der bende, de jonge officier, die alles fluisterend bestuurt. Ook zonder dat hij spreekt, gehoorzaamt alles aan zijn wil, die met hoofd of hand wordt aangeduid. Zijn maréchaussées zijn even als hij zelf, beproefde soldaten, die weten dat alleen van onverstoorbare tegenwoordigheid van geest, grenzenlooze doodsverachting en uit discipline geboren eenheid, een goede uitslag en behouden terugkeer zijn te verwachten.

Langzaam en voorzichtig sluipt het troepje voorwaarts. Nu gaat het door eene rivierbedding vol steenen, dan weer door een halftoegeworpen loopgraaf, straks zitten ze tot aan het middel in den modder of wringen zich voorzichtig en onhoorbaar door struikgewas of andere rimboe. Uur op uur gaat voorbij en nog is het doel van den tocht niet bereikt. Ssst!.. de voorman hoort geruisch en zinkt langzaam op zijn knieën; terstond volgt de rest dit voorbeeld. Zoo ligt men soms tien, twintig minuten en langer. Dan schuifelt en kruipt men weer voorzichtig verder. Ieder oogenblik kan rechts of links eene losbranding à bout portant van een in hinderlaag liggenden vijand volgen. Ssst!.. weer zinkt men op de knieën: ditmaal vergist men zich niet. Voor iemand, wiens oor niet zoo geoefend is als dat dezer geboren woudloopers, is niets te hooren! Ook de luitenant hoort of ziet absoluut niets; maar evenals zijn mannen met onbegrensd vertrouwen zijne leiding volgen, vertrouwt hij op hen en hunne meer geoefende gehoor- en gezichtsorganen. Daar trekt zijn nevenman, de hoornblazer, ook met karabijn gewapend, hen zachtjes aan den mouw en zegt fluisterend: „di-blakang kanan", „rechts naar achteren"! Nu ziet hij, voor zoover hij de koppen kan onderscheiden, dat allen reeds, zonder eenige nadere aanwijzing, in die richting hebben frontgemaakt, bijna plat op den buik en het geweer gereed tot vuren. Ook hij kruipt nu verder ineen, in de linkerhand de gespannen revolver, in de rechter de zware vechtsabel.

Nu eerst verneemt hij eenig geritsel en ziet op 10 à 15 M. afstands, boven den gekartelden rand van het struikgewas tegen den zwartblauwen hemel eenige donkere figuren afgeteekend, die langzaam zich voortbewegen in evenwijdige richting met die zijner patrouille. Nog eenige minuten en de laatste silhouet verdwijnt. Het zijn een dertigtal zwaar gewapende Atjehers, die smokkelwaar van binnen naar buiten de linie vervoeren. Was de patrouille niet met een ander doel in het voorterrein, dan zou zij de smokkelaars op eenige salvo's onthaald hebben. Doch nu houdt men zich stil en ademt bijna niet. Nog lang ligt men in spanning te wachten of er nog meer zullen volgen. Dan weer voorwaarts, doch nu langs het moeilijk te volgen voetpad, zooeven door de bende Atjehers gevolgd. En zoo gaat het den geheelen nacht door; en al of niet met succes bekroond, komt men ten 4 à 5 uur op den post terug, van waar men na een paar uur rust naar den Kraton terug marcheert. Welk een buitengewone

[1] Moeielijk doordringbaar struikgewas met slingerplanten enz.

lichaams- en geestesinspanning wordt er van deze mannen niet gevorderd!

Dadelijk na terugkomst te Lamreng van de patrouille Brunt trok vandaar eene verkenningscolonne, bestaande uit eene gemengde compagnie, (Europeesche en Inlandsche soldaten) mineurs en maréchaussée, onder den Kapitein Jhr. Graafland, Ridder M. W. O. de Kroeng Tandjong in. Aan het hoofd bij de spits ging de Luitenant Brunt als gids weer mede, hoewel hij reeds een half etmaal nachtelijke patrouilledienst achter den rug had. De versterkingen in en nabij deze rivier werden geslecht. Kort vóór Kaloet trok men oostwaarts en déboucheerde in het front daarvan, misschien op 50 M. afstands van den nog onzichtbaren vóórwal. Hier was het terrein tamelijk open over eene breedte van ongeveer 30 à 40 M. Links had men struikgewas, rechts randjoe [1] aanplantingen, daarachter eenige rijen wolfskuilen [2], en dan eene 5 M. breede bamboedoerie-aanplanting [3], waarachter de hoofdwal door struikgewas heen schemerde. Herhaaldelijk poogde men door de ontzettende hindernissen heen de benting zelve te bereiken, doch de vijand bracht met een krachtig en goed gericht vuur der colonne een zoo gevoelig verlies toe, n.l. 6 dooden en 9 gewonden, dat de commandant, die geen aanval of verovering, doch slechts verkenning in opdracht had, zich verplicht zag deze gevaarlijke plaats te verlaten en naar Lambaroe te trekken. Men vond het voorterrein vol met allerlei verdedigingswerkjes en hindernissen. Zoo waren er verscheidene open aarden werkjes, enkele met geschutstand van lilla's. Deze werkjes bestonden uit 1 à 2 M. breede en manshooge borstweringen; op de vleugels naar achteren omgebogen. Aan de achterzijde bevonden zich diepe, met water gevulde kuilen, om onze projectielen in te smoren.

Deze verkenningstocht had den 23^{en} Augustus 1892 plaats. Den 27^{en} September d. a. v. beproefde eene compagnie uit Lambaroe de Atjehsche benting bij verrassing te nemen. De bezetting handhaafde echter haar reeds gevestigden naam, onverschrokken en altijd waakzaam te zijn, zoodat men onverrichterzake moest terugkeeren.

Op den 1^{en} October van hetzelfde jaar werd eene krachtige poging ter verovering gedaan. Van uit Lambaroe trok een sterke colonne onder een kapitein en drie luitenants uit, en naderde Kaloet uit N. O. richting. Te 5 ure was men reeds in stelling. Eene andere afdeeling, 75 man uit Lampermey, 50 van het 14e Bataljon, een detachement maréchaussée's enz. marcheerde van uit Lamreng en trachtte de westzijde der benting te naderen.

Atjehsche benting Kaloet (bastion.)

In den morgen van dezen dag werd er hevig en verwoed gestreden om en bij Kaloet. Het zware geschut der posten wierp granaten in de benting, terwijl ook de bergbatterij geducht aan het pocieren was. Van verschillende zijden werden stormaanvallen beproefd, zoo ook aan de achterzijde.

Hier verloren wij eenige dooden en gewonden en werd de luitenant Drijber zwaar gekwetst [1]. Drijber forceerde hier een drietal poorten, maar in den nauwen gang werden zijne mannen van uit ter zijde aangebrachte bamboekokers als muizen neergeschoten. Met veel inspanning gelukte het den luitenant van hier met alle gewonden, dooden en wapenen terug te trekken. In het front verdedigde de bezetting zich hardnekkig; van de onzen waren reeds velen gevallen, o.a. de luitenant Hoolboom, die een doodelijk schot in het hoofd kreeg, waaraan hij den volgenden dag stierf. Men moest terugtrekken; zelfs met een 5 maal

[1] Scherp aangepunte stokjes, die vooral voor de ongeschoeide Inlanders hoogst gevaarlijk zijn.

[2] Diepe gaten waarin randjoes, glasscherven enz. terwijl de opening zooveel mogelijk bedekt is.

[3] Weerbarstige sterke plant, met doorns.

[1] In de laatste gevechten wederom gewond.

sterkere macht zou het niet te nemen zijn geweest. Alleen eene insluiting en geregelde belegering der geheele wildernis, waarin de benting lag en waarvoor zeker een 3 à 5000 man noodig waren, had ons in het bezit kunnen stellen. Dien dag hadden de onzen 7 dooden en ruim 30 meerendeels zwaar gewonden.

Een officier, die te Kota-Radja woonde, verhaalt van dien dag nog:

„Hier te Kota-Radja, 1½ uur van Lambaroe, werden wij te zes ure gewekt door kanongebulder uit het 12 cM. achterlaadgeschut in de linie. De ruiten rinkelden en de vloeren der houten huizen trilden. Snel aankleeden en naar den Kraton ijlen was het werk van minuten. Daar vond men troepjes officieren in de nabijheid van het plaatsbureau, wachtend naar tijdingen. Hier hoorde ik eerst, dat men bij Kaloet in actie was. Eene ongewone drukte heerschte hier in de anders zoo stille morgenuren. Ten 8 uur verspreidde zich het gerucht dat wij in de benting waren. Een algemeene vreugde teekende zich op de gezichten. Om 9 uur werd het bericht der overwinning weer tegengesproken; ten 10 uur kwamen er zelfs hoogst ongunstige tijdingen. De kapitein-directeur van den stoomtramdienst had een trein moeten zenden voor de gewonden. Teleurstelling en angstige spanning onder de officieren, die zich op het perron van het tramstation bevonden!

Daar wordt de aankomst van een trein gesignaleerd! Langzaam, kruipend nadert een lange reeks wagens; in doodsche stilte ziet men hoe de machinist met de grootste voorzichtigheid stopt, het teeken dat er zwaar gewonden worden meêgevoerd. Op het balkon van den salonwagen staan moe en bestoven een paar officieren met bedrukte gezichten. Een dezer, de dokter legt den vinger op de lippen en wijst in den wagen. In een brancard, aan de zoldering opgeheschen, ligt daar het bewusteloze lichaam van den zwaar gewonden Hoolboom, het hoofd in bloedig verband. De kleederen zijn los en dragen overal de teekenen van den strijd. Een zwaar gerochel is het eenige levensteeken. De arme kameraad zal ons nooit meer de hand drukken, zonder bewustzijn sterven.

Uit de drie voorste wagens stijgen de vermoeide fuseliers van het 14e en een troep maréchaussées; de eersten nog al opgewonden, de laatsten als immer doodbedaard. Met moeite zijn de beide officieren te herkennen. 't Is alles een grauwe, grijze, vuile bemodderde massa; geen blank vlaat meer te onderkennen van dat der bruine broeders. afstaoogranden zien zwart van den kruitdamp. Velen hebben stukgereten kleederen, anderen missen hun helmhoed. Onder hen bevinden zich eenige lichtgewonden met vieze, doorweekte verbanden om armen, handen of hoofd, soms de attila los over den schouder geknoopt, een paar zelfs in hun hemd. De manschappen zijn doodelijk vermoeid en marcheeren spoedig naar hunne kwartieren, enkelen beladen met twee geweren, die hunner doode of gewonde makkers. Uit de volgende wagens, vijf of zes in getal, stijgt niemand meer uit. Daar verneemt men het weegeklaag, het zachte schreien van de inlandsche vrouwen die, sommige met kinderen bij zich, naar het station waren gesneld, en nu onder die bijna onherkenbare lichamen hunne doode of zwaargekwetste meesters herkennen. Geheel of gedeeltelijk van bovenkleeding ontdaan, slechts voorloopig verbonden, liggen ze daar op den bodem der goederenwagens op stroozakken, dekens, kapotjassen. Enkelen zijn bewusteloos, weinigen in staat iets te zeggen. Ons breekt het hart bij dezen aanblik, we gevoelen mede met deze arme, bruine vrouwen, die vol mededoogen nog lafenis trachten te brengen. In den laatsten wagen liggen de gesneuvelden, nog gedeeltelijk in volle wapenrusting; de geweren in den hoek! Nimmer vergeet ik den gewel-digen indruk dezer oogenblikken, waarin ik voor het eerst en onverwachts zag en gevoelde wat „*oorlog*" is; deze verwarde chaos van doode en levende lichamen, zwart, grijs grauw, en overal bloed; de deuren, de bodem, de stroozakken, alles bloederig, vol stof en modder. Een schrijnend weê gaat door de ziel, een treurige gedrukte stemming blijft over; floers van rood en zwart en lijkkleur omsluiert den blik bij dit tooneel van smart en lijden, van droefenis en dood! Het vroolijke kleurige leven tracht zich te verschuilen, waar de dood zich zoo ruw en stootend vertoont, het oorlogsmonster zonder zijn blinkend kleed van roem en eer, overwinning en succes."

Keeren we terug tot ons verhaal. Na dezen 1en October liet men Kaloet voorloopig ongemoeid. Eene verovering zou ontelbare offers geëischt hebben. Hoe dapper de troepen op dien dag ook vochten, zelfs al hadden zij zich tot den laatsten man opgeofferd, men zou de benting niet genomen hebben. Daar Kaloet geen direct strategisch belang had en het voorterrein van de voornaamste werkjes gezuiverd werd, wilde de generaal Deykerhoff niet op nieuw kostbare menschenlevens wagen. Dat er van verschillende zijden stemmen opgingen, die eischten dat het échec gewroken zou worden, laat zich begrijpen als men den Indischen soldaat kent. Maar voor het weigeren van dit verlangen, daar waar de eer het niet strikt noodzakelijk maakte, is misschien meer moed noodig geweest, dan voor het toestaan.

Het is volstrekt niet de eerste maal in onze Indische krijgsgeschiedenis, dat we een vijandelijke benting, wier verovering geene directe voordeelen aanbood en die ook niet voor ons succes noodzakelijk genomen moest worden, verder aan haar lot overlieten. Wij herinneren hier aan den hardnekkigen strijd om Batoe Hiq, eene op een heuvel gebouwde Atjehsche benting, waarvoor wij tot driemaal toe met groote verliezen het hoofd stieten. Het was in Augustus 1880, tijdens de tweede expeditie naar Samalangan, en niemand minder dan de groote generaal Eénoog voerde de derde maal het opperbevel over de vereenigde troepen. De generaal van der Heyden, wiens krijgsroem toch zeker onaantastbaar is, wiens figuur reeds een historischen nimbus heeft gekregen, wiens naam van geslacht tot geslacht zal voortleven, deze beroemde veldheer wilde geen soldaten meer wagen na de derde poging, en vergenoegde zich met vóór het vertrek der expeditie door de artillerie als afscheidsgroet dat Batoe-Hiq nog eens duchtig te doen beschieten.

Kaloet bleef dus waar het was, totdat in het volgende jaar Toekoe Oemar het in onze handen speelde, zonder dat het een druppel bloeds meer kostte. Nadat Oemar, gesteund door onze artillerie en met infanterie als reserve, in de eerste dagen van Augustus 1893 de geheele XXV Moekims had gezuiverd van vijandelijke benden, en eenige sterke bentings buiten de linie had veroverd, o. a. Boekit Trieng, Boekit Daroe, Kasoemba en Tjot-Goé, kwam de beurt aan Kaloet. Nu had onze bondgenoot reeds het groote voordeel dat Tjot-Goé, sterk punt op 1300 M. zuid-westwaarts en dus schuin achter Kaloet, door ons was bezet en dat hij over gidsen kon beschikken, die het terrein voet voor voet kenden en waarvan een enkele zelfs tot de vroegere verdedigers van Kaloet had behoord.

Toekoe Oemar omsingelde den 9en Augustus het geheele terrein, waarin de benting lag, en sloot alle toevoerwegen af. De 4e bergbatterij uit den Kraton, en een groot aantal troepen, ongeveer 1000 man, ondersteunden hem krachtig. Het geschut van Lamreng, maar vooral van Lambaroe, hield de omliggende vijandelijke kampons voortdurend onder vuur. Den geheelen dag was het een oorverdoovend gepaf, doch wijselijk liet men een stormaanval achterwege, wel wetende dat deze weinig kans van slagen

had en veel nutteloos gebrachte offers zou kosten. Den volgenden morgen meenden de onzen dat de pret weer zou beginnen, doch alles bleef kalm. Al bij het krieken van den dag liet Oemar weten dat hij rustig en wel in Kaloet zat te dejenneeren. 's Nachts had hij een briefje gezonden aan den panglima [1] met het vriendelijk verzoek om met zijne bezetting uit wandelen te gaan; het verveelde *hem* nu, en wanneer zij vóór zonsopgang niet langs een aangewezen weg verdwenen waren, dan zou hij eene hongerkuur toepassen, de benting ingesloten houden en bij de overgave allen over de kling jagen. Of er ook nog met zilver geschoten werd is niet bekend: wij althans mogen zulks niet aannemen, het doet er ook minder toe. Wij kwamen door Oemar in het bezit der benting, en konden nu dezen steen des aanstoots slechten. Terstond werd het voorterrein opengekapt, terwijl een detachement tijdelijk

Atjehsche benting Kaloet, van binnen gezien.

als bezetting diende. Een paar dagen later gelukte het eenige photographieën te nemen van deze zeldzaam sterke en prachtig gebouwde versterking. [2] De eerste afbeelding geeft ons een blik op den vóórwal, die verreweg het sterkst is; op de tweede ziet men het massieve hooge bastion op den linker-vóórhoek, waarachter het dak van de verblijfplaats des bevelhebbers zichtbaar is. Ieder officier, die maar eenigszins de gelegenheid kon vinden, ging naar Kaloet om dit kunstwerk van Atjehsche vestingbouwkunde te bezichtigen en . . . te bewonderen. De vier zware stevige aarden wallen vormen een rechthoek van ongeveer 20 op 15 Meter. Een der lange zijden ligt in het front. De wallen zijn 3 à 4 Meter hoog; de zij- en achterwallen iets lager en minder dik; allen van borstweringen voorzien. Het reeds genoemde bastion is zelfs 6 M. hoog en voorzien van een zware lila op een spilaffuit, een soort van draaibus dus. De twee zijwanden zijn weder door een aarden wal verbonden, die de benting in twee deelen verdeelt. De hellingen zijn zeer steil, de graszoden stuk voor stuk met pinnen vastgezet. De achterwal is een weinig gebroken en ongeveer in het midden van een bastion voorzien, dat met twee stukken op rolaffuiten is bewapend. Deze zware bewapening dient voor het bestrijken van den ingang, die zich op eenige meters van het bastion aan de achterzijde bevindt. Deze ingang bestaat uit een buitengewoon sterke deur, die zoo smal is, dat slechts één man er door kan. De toegang tot deze poort is uiterst moeilijk, en zeer vernuftig bedacht. Een tiental meters er achter en op zijde is namelijk een zeer diepe en breede kuil met water. Van uit de rimboe voert een smal voetpad hierheen. Het laatste gedeelte van dit pad bestaat eigenlijk uit een smallen gang van zware palissaden, die met een drietal sterke poorten is voorzien. Deze poorten moesten geheel tot splinters geslagen worden om er door te komen. Over den kuil ligt een smalle klapperstam, als vonder zonder leuningen. Van dien vonder tot de poort in den achterwal loopt weder een nauwe gang van palissaden, die tweemaal een hoek maakt en wederom van drie deuren is voorzien; even sterk van constructie en sluiting als die aan de overzijde van den kuil. Om den kuil heen is de benting eenvoudig niet te naderen.

Rondom de geheele versterking een 1½ M. diepe en 2 M. breede gracht, die slechts bij langdurige droogte zonder water is. Van uit de gracht bij het achterbastion loopt een verbindingskanaal naar den kuil. Vóór de gracht, in het front, op de rechterflank en aan de achterzijde, een ongeveer 5 M. breede bamboedoeri-aanplanting. De linkerflank leunt tegen geheel onbegaanbaar terrein (oer-

[1] Aanvoerder, commandant van Kaloet.

[2] De hier gegeven afbeeldingen van de benting Kaloet, evenals die op blz. 24, zijn genomen naar photographieën ons welwillend verstrekt door den 1sten luitenant J. F. Verweij.

woud, massieve wildernis) ter breedte van 60 à 80 cM. Vóór de bamboedoeri in het front eenige rijen wolfskuilen met randjoes en vóór deze kuilen weder randjoe-aanplantingen, zooals boven reeds werd gezegd. Op de rechterflank sloot aan de bamboedoeri een dicht nipahbosch, aan de rechterzijde de rimboe.

Niet alleen door de zware wallen, maar vooral door de buitengewone, zoowel natuurlijke als kunstmatige hindernissen, had deze Atjehsche versterking een zeldzaam groote defensieve kracht. Op vernuftige wijze had de vijand zich alle voordeelen van het terrein ten nutte gemaakt en de plaats der benting uitgekozen.

De telegrafische berichten der laatste dagen, die ons de verovering en verwoesting meldden van Oemar's bentings en versterkte kampongs, spreken ook van de groote verliezen, die onze troepen geleden hebben. Daar waar de vijand het zoo ver in den verdedigingsoorlog gebracht heeft, getuige Kaloet en zijn geschiedenis, kan het ons slechts verwonderen, dat de offers niet grooter zijn geweest. Dat de schrandere Toekoe Oemar in drie jaren van zijn bondgenootschap nog veel van onze versterkingskunst heeft geleerd, en deze kennis terdege in praktijk zal gebracht hebben, zullen onze troepen wel hebben kunnen bemerken.

Spoedig zal de rol van den Atjehschen veldoverste waarschijnlijk afgespeeld zijn. Daarmede verdwijnt dan een zeldzame figuur uit den Atjeh-oorlog, die aan woordbreuk en trouweloosheid tegenover den vijand van zijn land, buitengewone gaven, ja schitterende talenten als aanvoerder en heerscher paarde.

EEN TROUW INLANDER.

De afval van Toekoe Oemar, — die met zijn fraai-klinkenden titel van „Toekoe Djohan, Pahalawan Panglima Prang Besar Gouvernement" heeft moeten missen en krachtens Gouvernementsbesluit niet anders zal genoemd worden dan bij zijn vroegeren Atjehschen naam — zou voor de Nederlanders op Atjeh nog ernstiger gevolgen gehad hebben, ware het niet, dat een Atjehsch hoofd met ware doodsverachting ons bestuur van het verraad van Oemar had in kennis gesteld.

Toekoe Ketjik Oemar.

Deze Atjeher, die zich ook een vriend toonde in kwade dagen, is Toekoe Ketjik Oemar, een der volgelingen van den verrader Djohan. Hij bracht den contrôleur Kroesen de tijding, dat Djohan niet zou oprukken om Lamkrah te tuchtigen, maar dat hij het voornemen koesterde onze troepen onverwachts aan te vallen, als de kans daarvoor het best was. De vingerwijzing deed den toeleg mislukken. En aan Toekoe Ketjik Oemar is het te danken, dat de regeering onmiddellijk krachtige maatregelen kon nemen, en dat het verraad van Djohan nog niet ernstiger gevolgen heeft gehad.

Als men nagaat, dat bijna alle Atjehsche hoofden onze zijde verlieten en zich aansloten bij Djohan, dan is het nog meer te prijzen in een inlandsch hoofd, dat hij geen gevaren ontzag om den contrôleur te waarschuwen, en daardoor toonde de trouw aan het eens gegeven woord te paren aan moed en beleid.

„GEVALLEN, HUN ROEPING VERVULD!"

(Bij de portretten der gesneuvelden.)

Reeds menig offer heeft de langdurige strijd op Atjeh gekost. Men kan geen blad opslaan in de geschiedenis van onze vestiging op de Noordkust van Sumatra, zonder daarop te vinden namen van dapperen, die hun leven lieten op het veld van eer. Hunne nagedachtenis is vereeuwigd op het monument, dat voor de gevallen s[illegible]ders werd opgericht — maar meer nog in het hart va[illegible]k trouw vaderlander. Want door hun dood hebben zij bijgedragen tot het bereiken van een groot en goed doel: het breidelen van zeeroof, het onderwerpen van zeeschuimers en strandroovers aan or[illegible] en tucht, en het vestigen van een beschaafden staat in een land, waar vóór onze komst onderlinge strijd, oneenigheid en wanorde heerschten.

Zij stierven in dienst van Koning en Vaderland, onder de driekleur aan welke zij trouw hadden gezworen. En beschut door [illegible]ag werden zij grafwaarts gedragen, naar het stille kerkhof van Kota Petjoet, dat aan zijn ingang tot opschrift draagt de wijding: „Aan onze Kameraden, gevallen op het Veld van Eer."

Daar rusten thans ook de dappere officieren, die sedert den afval van Toekoe Oemar, en als gevolg van zijn verraderlijke handelwijze zijn gesneuveld, in de maanden Maart, April, Mei en Juni van dit jaar.

Daar is thans, ver van den vaderlandschen bodem, onder de palmen van het Indische rijk, de rustplaats van Luitenant K. H. Westendorp, gestorven aan zijn wonden, den 11^{en} Maart; van Luitenant J. W. Vuijk, gesneuveld den 30^{en} Maart bij Senelop; van Kapitein E. P. A. Geluk, gesneuveld bij het ontzetten van Biloel en Lamkoenjit, den 9^{en} April; van Luitenant H. L. Maarschalk, gevallen voor Tjot Rang den 14^{en} April; van Luitenant J. B. Zon, gesneuveld bij Senelop den 19^{en} April; van Kapitein H. O. W. L. Kramer, gevallen den 23^{en} Mei bij de verovering van Toekoe Oemar's benting Lampisang, van Luitenant-adjudant C. G. A. C. Krohne, gewond op 4 Mei bij eene excursie naar Kroeng Kali (XXVI Mockims) en denzelfden dag tengevolge van deze verwonding overleden, de beide laatsten Duitschers van geboorte, maar sieraden van het Nederlandsch Indische leger, — en van zoovele andere brave soldaten en dappere onderofficieren, wier nagedachtenis zal blijven voortleven, zoolang Nederland roem mag dragen op het kranige Indische leger.

Hun dood is een zwaar verlies voor de geliefde betrekkingen; mogen dezen troost vinden in de overtuiging, dat zij als helden gevallen zijn, wijl zij niet aarzelden de roeping te volgen, die zij hadden gekozen.

Luitenant C. H. A. C. Krohne

Luitenant J. B. Zon
Luitenant K. B. West-Indië

Kapitein H. O. W. L. Kramer
Luitenant [illegible] Schutterij

ONZE STELLING OP GROOT-ATJEH

DOOR

MARS.

Schaal 1 : 80000.

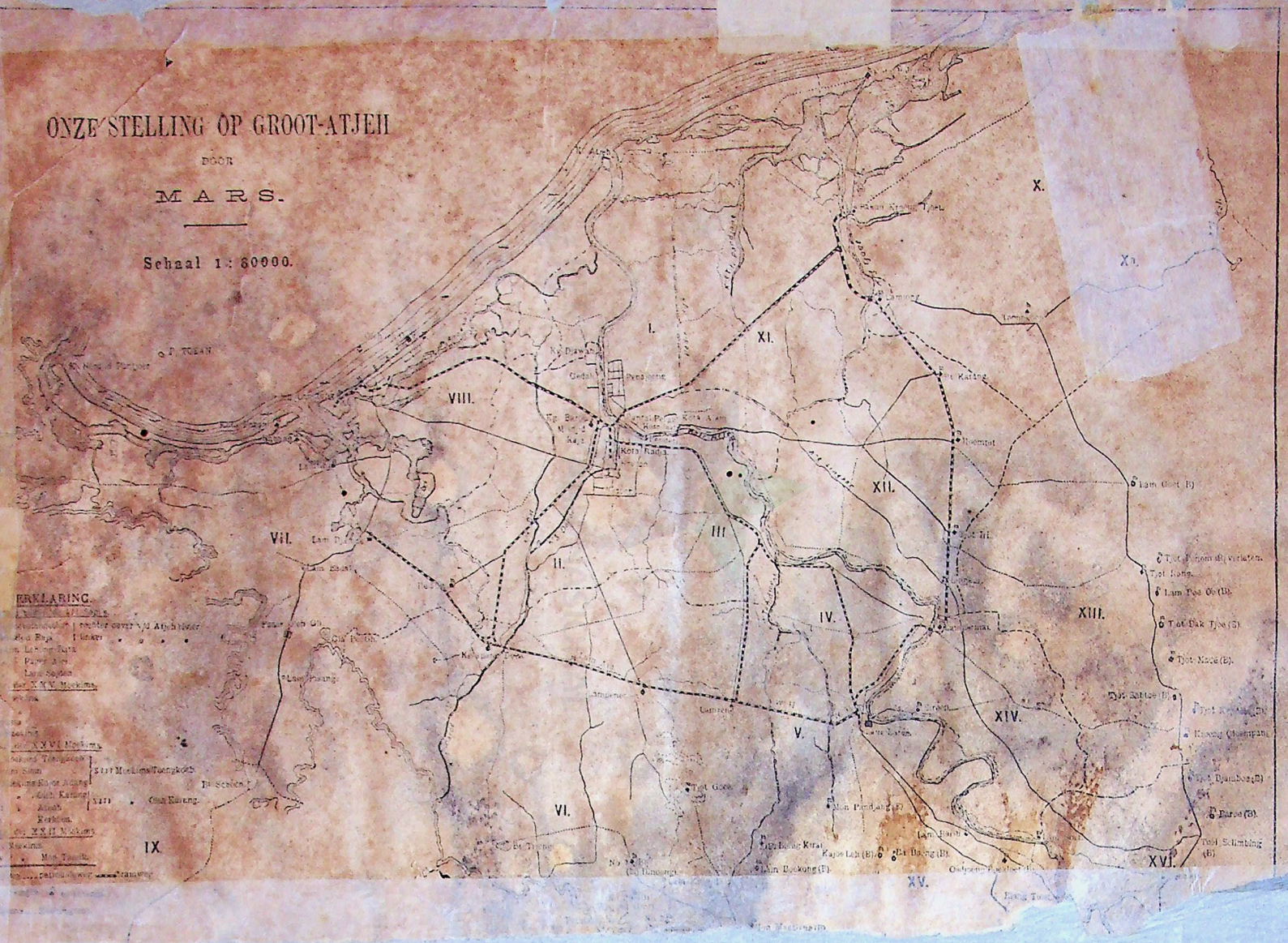
I.
II.
III.
IV.
V.
VI.
VII.
VIII.
IX.
X.
XI.
XII.
XIII.
XIV.
XV.
XVI.
Kp. Kaju Tjut
Kp. Kaju Ara
Kp. Kaju Lam
Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Raja
Kp. Kaju Kroeng Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp.
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju
Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju Kroeng Lam Ara Kandang Kroeng Lam Kp. Kaju

0000181-9